

અખળા મિત્ર.

મી. ભાનુ કેશવ ગાંગનાઇકના મરાઠી

સ્ત્રી ધર્મને આધારે;

મૂજરાતીમાં તૈયાર કરનાર,

અર્જુન નાનજી નમળ.

તાલુકા સ્કૂલ ગાસ્તર,

ખંભાળીઆ (ભગ).

અને

સ્વપુરાકૃમનો કર્તા.

સંવત ૧૯૪૮.

સને ૧૮૯૨.

— ૦ —

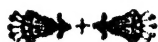
અમદાવાદ.

આર્યોદય પ્રેસ.

ફીમત છ આના.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યાછે.)

શ્રી અર્પણ પત્રિકા.

પૂજ્ય શ્રીમત્યા માજી મહાશય્યા,

ગંગાતટ, કાશીપુરી.

આપ આપે સ્ત્રીઓમાં બૂપણુરૂપ છો; આશુની પવિત્ર

રહેલી કરણી, આપનું શાસ્ત્રગાન, અને આપની

હથર પારાયણતા, એ સર્વ અનુકરણ કરવા

ચોખ્ખું છે; ઈત્યાદિ છત્યાદિ કારણોથી

આ 'અખળા ગિત્ર' નામનું

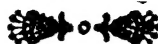
નાનું પુસ્તક હું આપનેજ

અર્પણ કરી કૃતાર્થ

થવા ઇચ્છું છું.

શ્રી. સેવા

અંજીન.

શ્રીમત્યા માણ મહાશયાનું દૂકું જીવન ચરિત્ર.

આ મહાશયા નાને વડનગરાં નાગર છે. લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાં જે વખતે વડનગર તૂટ્યું, તે વખતે જે નાગર કુટુંબો દિંદુરભૂતમાં જઈ રહ્યાં હતાં. તેમાંના એક કુટુંબમાં તેમનો જન્મ સંવત્ ૧૮૮૪ માં મધુરાં શહેરમાં થયો છે. તેમનો જન્મપણનો વખત પોતાના નાના જેઓ હાલતપુરના દરબારી વકીલ હતા, તેમને ત્યાં ગયો હતો. પછી કચકતામાં પોતાના પિતા સાથે રહ્યાં હતાં. જાળપણમાં જૂનરાતી, સંસ્કૃત, હિંદી અને જંગાળી બાપાનું શિક્ષણ તેમને ધરમાળ મળ્યું હતું. તેઓ દરેક જાળપણમાં પોતાની રચનાવિક—ધર્મસ્ત—અંચળત્ત જાણનાર મંત્ર જતાવતાં. તેમનું મન કાશીપુરીમાંના એક નાગર મુદ્રસ્થાને ત્યાં રહ્યું હતું. લગભગ પંદરેક વર્ષની ઉંમરે સાસરે ગયા. ત્યાં જે એક વર્ષ સંસારી દેવતાના અનુભવ લાંબો, તેમાં તેમના પતિનું મૃત્યુ થયું. નાનપણમાં ધરમાં શાસ્ત્રાદિનો અભ્યાસ થયો હતો, તેથી તેમની ઇશ્વર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા જાંધાણી હતી. તેમાં આવો જનાર જન્યાથી તેમનું ચિત્ત સંસાર પરથી કેવળ ઊડી ગયું, માટે તેઓ પોતાના પિતા પાસેથી ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવા શ્રાવ્યાં. પિતાની સાથે જાડીનારાયણ વગરની જગત કસો કાશીથી થોડે દૂર મંમા તટ ઉપરના એક રણીઆમણ આશ્રમમાં પોતાના પિતા રહેતા હતા, ત્યાં તેમની સેવામાં રહ્યાં જ્યાં તેમણે ભક્તિ, યોગ અને વે-

હાંત વર્મેર વિષયોનું વિશેષ જ્ઞાનમેળવ્યું. સ્વભાવિક શક્તિ બહુ સારી હોવાથી તેઓ દરેક વિષયમાં ધણું જતદી કુશળ થતાં.

પ્રખ્યાત સ્વામી શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી તેમને ગાર્ગી જોવા ઉપનામથી બોલાવતા. વિજ્ઞાસોદિકલસોસાષ્ટીનું આ દેશમાં સ્વામી મુકામ થયા પછી તેનાં આગેવાનોએ-મરહુમ મેડમ જ્ઞાનાસ્પદીએ તથા કર્નલ એક્સકોર્ટે-તેમની ખ્યાતિ સાંભળી સ્વામીજી મારફત મુલાકાત લીધી હતી. જે વખતે કેટલીક ધર્મ ચર્ચા ચાલી હતી. સદ્ગુણ સોસાષ્ટીના આવા સંબંધથી ખંગાળાના આશળ પડતા લોકોનું જેઓએ સોસાષ્ટી તરફ બહુ ગાન બરેલી નજરે જોતા હતા; તેઓનું લક્ષ માત્ર તરફ ખેંચાયું, અને તેઓ બહુ બાવળી વર્તવા લાગ્યા. સ્વામીજીના આમદથી એકવાર બિદેપુરના રાણાના જનનામાં ઉપદેશ કરવાને પણ તેઓ ગયાં હતાં. હમણાજ તેઓ આ તરફ આવ્યાં હતાં. ગિરનાર, પ્રભાસપાટણ, પોરબંદર, દ્વારકા, એટ, નારાયણ સરોવર, મુંબઈ, મદ્રાસ, રામેશ્વર, ત્રિપતિ, બાલાજી, શિવકાંચી, વિષ્ણુકાંચી, નાશિક, હરદ્વાર, અમૃતસર, વગેરે ઠેકાણે પ્રવાસ કરી કાશી સિધાવ્યાંછે.

પોરબંદરમાં લખનારને પણ દર્શન થયાં હતાં. વાતચીતમાં જ્ઞાનનાં સંસ્કૃતમાંથી ઉદાહરણ આપી શુદ્ધ ગૂજરાતીમાં સમયાનુસાર બોધ આપતાં હતાં. સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા આવતી, તેમને પણ પોતાનો ધર્મ બરાબર આજ્ઞાને સમયને અનુકૂળ વાતપરથી સમજાવતાં હતાં. વર્મેર, વર્મેર.

અમૃતસર.

પ્રસ્તાવના.

આપણી ભાષામાં 'શ્રી ધર્મ' એ ગતલખનાં બે આર પુસ્તકો જુદે જુદે રૂપે સહાર પડેલાં છે, પણ તે બધાં બંને બાજે મોટાં અને વિસ્તારવાળાં હોવાથી શ્રીઓને હમેશા નિત્યના-ઉપયોગી થાય તેમ નથી. તેથી આવેલો શ્રી ઉપયોગી ગ્રંથ-નાનો અને જરૂરી બાબતોના સમાવેશ કરે એવો-તૈયાર કરવાનો ભાગી મુદત થયાં વિચાર હોય. એક વખત તો હિંદુસ્તાનીને મરાઠી ઉપરથી બહોત ભાગ તૈયાર કર્યો હતો, પરંતુ વિશેષ આધાર હિંદુસ્તાનીનો લેવાનો હતો, તેની તેના ક્ષેત્રની પરવાનગી માગી. કંતા ગુજરી મએસો હોવાથી તેની વિધવાએ ધણી આકરી શરતો સાથે રૂ ૩૦૦) માગ્યા; એટલે ભાગ્યારીથી તૈયાર કરેલો ભાગ ટોપલીને સ્વાધીન કરવો પડ્યો. પછી એક મહાત્માની ઇચ્છાથી શ્રી ધર્મમાળાની ૧૦૮ ક્રમો તૈયાર કરી, પણ તે માત્ર મૂળતત્વરૂપે હોવાથી કાયદાની કસમે તરીકેન થઈ પડશે; ને હાલના જ નાનાને કારણે વગર મળે ઉતરવું મુશ્કેલ છે, એમ એક વિદ્વાન સદ્ગૃહસ્થની સલાહથી તેને પણ રજા આપી એ પછી આ 'શ્રી ધર્મ' નામનું મરાઠી પુસ્તક એવિયંતાં મળી આવ્યું. તેમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ તે વિદ્વાનના અભિપ્રાય પ્રમાણે કારણે પણ સગળવેલાં હતાં, અને મહાત્માએ પણ પસંદ કર્યું; તેથી તે પુસ્તકને આધારે આ ગ્રંથને તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આ એપીડોમાં મસહીનો અક્ષરશઃ તર્જુમે કર્યો નથી, પણ મરાઠી ગતલખ ધ્યાનમાં રાખી બનતાં સુધી સહેલું ગૂજરાતી લખેલું છે. મરાઠી રીત, રીવાજ ફેરવી ગૂજરાતમાં આસતી રસમ કાળજી

કર્યા પ્રમાણ ક્યાં છે, ને દેહકાંક સાથુ પાડતું નહોતું, તે મૂળી દેવા-
ના પથ્ય આપ્યું છે.

૨ આજકાલ કાપંનાં કારણ જાણવાની આકાંક્ષા બહુ વધી છે. પ્રાચીન ઋષિ કે મુનિઓનાં વચનો, સ્મૃતિ કે પુરાણનાં વચનો, આલત્તી રૂઢ દેહવતો કે એવાંજ કાષ્ઠ જૂના કે નવા વિદ્વાનનાં વચનો શા માટે માનવાં? એ સવાલ હરકોઈના ગનમાં ઘુલેજ ખડો થાય છે. વળી તે સવાલનો જવાબ જો સંતોષકારક મળે તોજ તે વચનો પાળવાં જોઈએ, એવું ધણાને લાગે છે. આ યોગપદીમાં મનુ-સ્મૃતિ તથા મહાભારતના મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકો આપી, પછી ગૂજરાતીમાં તેનો અર્થ આપેલો છે. તે પછી તે ઉપર વ્યાખ્યાન—કારણ —ખુલાસો—કે સમજણ આપેલ છે. આ રીતે મૂળ શ્લોકની સત્યતા સાબિત કરી છે. જો કે એ શ્લોકોની સત્યતા તો સાબિતજ છે, પંજી અહિં એમ કહેવું, સુઘ વાંચક વર્ગ અપરિત નહિ ગણે, એવી આશા છે.

૩ આનાની યોગપદીમાં ઠેકાણે ઠેકાણે સ્ત્રીને પુરુષની આગામાં રહેવાને તથા પુરુષની સેવામાં રહેવાને ફરમાવેલું છે. વળી સ્ત્રીને સ્વતંત્રપણે વર્તવાની પથ્ય મના કરેલી છે. એ ઉપરથી મૂળ કત્તા કે આપાંતરવાળા સ્ત્રી માટે હલકો મત ધરાવે છે, એમ સમજવું નહિ. સ્ત્રીની યોગ્યતા પુરુષ પ્રમાણેજ તેઓ સમજે છે, મગર આ અંથ ખસૂં સ્ત્રી માટેજ હોવાથી આ રસ્તો ભેળીની જરૂર છે, એમ સર્વ કોઈને લાગશે. વખત જતાં મૂળ બંગાળી કત્તાએ 'પુરુષ ધર્મ' નામે પુસ્તક બહાર પાડવાને વચન ઉચ્ચાર્યું છે. જેમાં પુરુષે કેવે કેવે પ્રસન્ને સ્ત્રીની

અચનામાં ને જરદાશમાં રહેવાની જરૂર છે, તે ૨૫૭૨ બતાવવામાં આનં-
વશે. એવે વખતે આ સુઅંગનો સામ ગૂજરાતી પ્રજાને પણ મળશેજ.

૪ બંગાળી હુપરમી આવે એવો કંચ તૈયાર કરવાની ઇચ્છા બહુ હતી.
પણ સારી મહેનતે આ પુસ્તક કે એક કોઈ બીજું સ્ત્રી ઉપવેગી
પુસ્તક એ તરફની કોઈ સારી આગળઆણ કે વગ વગર ન મળ-
વાને વીધે જ મરાઠીનો આધાર લીધાં છે. મરાઠી કર્તાએ ઉદાર મનથી
આમાંનર કરવાની રમ આપી, એ ખાતે તેમનો મોટો ઉપકાર માનું છું.

૫ બંગાળી ખરી ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ જંગને ગૂજરાતી આવડતું હશે,
તેમને પણ આગળોધ સિપિતું સાકે માન દેતું નથી, તેથી આ મૂળ
શ્લોકો ગૂજરાતીમાં મોટે અક્ષરે લખ્યાં છે; જ્યાં એમને આ શ્લોક મુખ
પાઠ કરવાને સુવશ પડશે, આ શ્લોકો મુખપાઠ કરી તેનો અર્થ સમજ
તે પ્રમાણે વર્તવાને દરેક સુશીલ બહેન પ્રયત્ન કરશે, એમ લખનાર
આશા માને છે. સંવ ૧૯૪૭ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ બોમવાર તા. ૨૧-૪-૫૧
મુ. ખંભાલીઆં (જગ)

લી. અર્જુન નાનજી નમળ.

તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર.

ખંભાલીઆ.

અને

કાઠિયાવાડ એજન્સી વડીલ.

તા. ૧૯૪૭ના ૧ મી. કાનજી ધરમસીએ પોતાની ખાતેની
આ વિષયને આંતરું પગી મરણીઓ દાખલ કરવા આપી છે, તે
માટે હું તેમનો ઉપકાર માનું છું.

૨ ગૂજરાતી વાંગનમાળાની નવી આવૃત્તિઓને આધારે આ
ઓપરીમાં જોડણી રાખેલી છે. તા. ૧૭-૫-૫૧ લી. અર્જુન.

અબળા મિત્ર

પ્રકરણ ૧ લું.

મનુસ્મૃતિ.

ખાલયા વા ચુવત્યા વા વૃદ્ધયા વાપિ યોષિતા ।
ન સ્વાતાન્ત્ર્યેણ કર્તવ્યં કિંચિત્ કાર્યં ગૃહેષ્વપિ ॥

મનુસ્મૃતિ. અ. ૬. શ્લો. ૧૪૭

અર્થ:—સ્ત્રી નાની (છોકરી) હોય, અથવા જુવાન હોય કે
ધરડી હોય, તોપણ તેણે ધરતું કોઈ પણ કામ સ્વતંત્રપણે કરવું નહિ.

સમજણ:—કુટુંબના પુરૂષ સગાની સાથે સ્ત્રીને જે સંબંધ
છે, તે નિત્યનો એટલે હમેશાનોજ છે. જે સ્ત્રી પોતાના કુટુંબના
પુરૂષ સગાની ગરજ વગર કંઈ પણ કામ કરતી નથી, તે સ્ત્રીને હ-
મેશ ફાયદોજ થાયછે; ને તેથીજ તેનું કલ્યાણ થાયછે. સંસારમાં
બધાક પ્રકારની ખટપટ ને મોહજળછે, અનેક પ્રકારના ભય અને
જુદી જુદી જાતની વિટંબના છે. સ્ત્રી મૂળેજ કામજાન નમનની, નાજુક
ખાંધામી, નિર્બળ અને પુરૂષના આશ્રયની અપેક્ષિત હોયછે; તેથી
તેની અબર રાખનારા કુટુંબના પુરૂષ સગાઓ હોય ત્યાં તેગની
સંમતિથી કરેલા કામમાં જરાપણ બીક રહેતી નથી. કુટુંબના આ-
જવાન પુરૂષનું અપમાન કરીને અને દુષ્ટ લોકની બૂલ ધાપથી

મોહિત થઇને કરેલા કામથી ધણીક સ્ત્રીઓ દેરાન થએલી છે, ને
કટલીકના ઉપરતો જીવતાં સૂધીની કાળી ટીલી ચોટેલી છે; એ આ-
પણે જાણીએ છીએ. એટલુંજ નહિ, પણ તેને અનેક તરેહનાં
સંકટ, આપત્તિ ને ક્લેશમાં હમેશાં ડૂળી રહેવું પડે છે. આવી સ્ત્રી
ઈશ્વરની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તી આ લોક ને પરલોકનું સુખ જાને જોઇ
નાંખે છે. નીતિ ધર્મ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા ન રાખવાથી અજ્ઞાતા ને બહુ
પ્રકારની આપદા ભોગવવી પડે છે. માટે જે સ્ત્રીઓ ખરી બુદ્ધિશાળી
અને વિચાર વાળી છે, તે પોતાના કુટુંબના આગેવાન પુરુષની આજ્ઞા
કદી ઉલ્લંઘન કરતી નથી. એવા પુરુષમાંથી કદી કોઇ અધર્મ કરવાનું
કહે, તો તે બિલકુલ સાંભળવું નહિ; કેમકે ધર્મ એ સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

આદ્યે પિતુર્વશે તિષ્ઠેત્ પાણિયાહુસ્ય યૌવને ।

પુત્રાણાં ભર્તરિષ્ઠેતે ન ભજેત્ સ્ત્રી સ્વતંત્રતામ્ ॥

—મનુસ્મૃતિ. ૫—૧૪૮

આર્થ:—સ્ત્રીએ બાળપણમાં બાપની આજ્ઞામાં, તરુણપણે પ-
તિના સ્વાધીનમાં, અને સ્વામી મરી ગયા પછી પુત્રના કબ્જામાં રહેવું,
પરંતુ તેણે સ્વતંત્રપણે કદી રહેવું નહિ.

સમજણ:—બાપપણમાં પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે માલવાંધીજ
કન્યાનું (દોગજ બાળક છોકરાનું) સાંચું થાય છે, કારણ કે વયમાં,
અનુભવમાં, જ્ઞાનમાં અને બુદ્ધિમાં તેના કરતાં પિતા પરિપક્વ હોય
છે. વળી તે ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી પરમ પૂજ્ય છે. પોતાનાં છોકરાનું

કલ્યાણ કરવું, એ તેના આપણા પ્રત્યેના પરમ પ્રેમને કીધે તેની
 સ્વભાવિક ધમ્મ્યા હોય છે; તેથી છોકરીએ (તેમજ છોકરાએ) પિતાના
 કબ્જામાં રહી વિદ્યા, ધર્મ અને ભરવા, શીવવા, શુભતાં વગેરે વિવિધ
 પ્રકારનાં કામો શીખવાં. માળાપની હૈયાત્મીમાં ચૌદ વર્ષ થાય ત્યાં
 સૂધી દીકરીએ લગ્ન સંબંધી કંઈ પણ વિચાર કરવો નહિ. લગ્નની
 કિંવા પુરૂષ સંબંધીની કે તેવી ખીજ કાંઈએ, વાત છોડી સાથે રગ-
 તમાં પણ કરવી નહિ. ખીજ કાંઈ છોકરી કે સ્ત્રી એવી વાતો કરતી
 હોય તો તે સાંભળવી નહિ, ને કહેવું કે તમે એવી વાતો મારી
 ખાસે કરશો નહિ. એમ છતાં તે ન માને તો તેમની ખાસે નહિ
 બેસતાં કે નહિ ઉભતાં, જલદી જતાં રહેવું નકારી છોકરી સાથે તથા
 બાર વર્ષ કરતાં વધારે ઉગરના છોકરા સાથે કદી રગવું નહિ. માળાપ
 અથવા તેવાજ કાંઈ વડીલ માણસની રૂબરૂમાં તેની સાથે સારી વાતો
 કરવાને હરકત નથી. જે છોકરો બાર વર્ષ કરતાં નાનો હોય, પણ તેને
 અપસખ્દ કે ભૂંડાં બોલવાની ટેવ હોય, તેની સાથે પણ કદી રગવું
 નહિ. પોતાના શરીરના કાંઈપણ ભાગને, કદી પણ કાંઈ છોકરા અ-
 થવા પુરૂષને જરૂર સિવાય આડવા દેવો નહિ, કારણ કે તેવી છૂટ
 વધવાથી કાંઈ વળતે કાંઈનું પણ મન જગડે છે; એ કાંઈ બળાકારે
 આડવા જાય તો માળાપ અથવા ધરના કાંઈ વડીલ માણસની ખાસે
 દોડી જઈ, સધળી વાત કહી દેવી, અને એવા ખરાબ માણસનું ફરી
 બારણું પણ બેવું નહિ અને તેવાને પોતાને ઘેર આવવા દેવો નહિ.
 આપણી આગર કે મર્યાદા લોપાય, એવી કાંઈપણ ગિમત્ત સ્ત્રીજ

જોવી નહિ. પાંચ વર્ષ કરતાં વધારે ઉમરનો છોકરો નાજો હોય અથવા જે પુરુષ લૂમડાં વગરનો કે લંઝોટીવાળો હોય, એવા તરફ તો બલી છોડીએ કદી નજર પણ કરવી નહિ. દીકરીએ (તેગજ દીકરાએ) હમેશા સાચું બોલવાની ટેવ રાખવી. સત્ય બોલવાથી કદી કોઈવાર દુઃખ આવે તોપણ કંઈ ફિકર નહિ; કેમકે સત્યથી પુણ્ય થાય છે. અસત્ય બોલવાથી કદી આપણને તે વેળાએ કંઈ ફાયદો થતો હોય તોપણ, કદી જૂઠું બોલવું નહિ; કેમકે તેથી જૂઠું બોલવાની ટેવ અને હિમ્મત વધતી જાય છે, સાચું બોલવાનો ત્રાસ પડે છે, છૂપી રીતે નકારાં કામ કરવાનું અને જૂઠું બોલીને તે ઢાંકવાનું મન નધવું જાય છે, છેવટ એ છાનું રહેવું નથી તેથી લોકોમાંથી પતીજ ધટી જાય છે, અને પરિણામે જૂઠું થાય છે. છોડીએ (તેગજ છોકરાએ) માંઆપથી કોઈપણ વાત. છાની રાખવી નહિ. કોઈ કાંઈ પૂછે અને તે કહેવા જેવું હોય તો ખરેખર કહેવું. જો કહેવા જેવું ન હોય તો નમનતાદ્યથી કહેવું કે “મારાથી તે કહેવાશે નહિ,” પણ કદી જોડું બોલવું નહિ. વિદ્યા, જ્ઞાન અને ધર્મમાં પ્રવીણ થયા પછી અને ચૈદ વર્ષની ઉમર થાય એટલે છોકરીએ લગ્ન માટે વિચાર કરવો; પરંતુ માંઆપની મરજી વગર કોઈની સાથે લગ્ન કરવા બંધાવું નહિ; કેમકે તેગની બુદ્ધિ પ્રૌઢ હોવાથી તેઓ આ બાબતમાં જેટલો સર્વિસ નરતો વિચાર કરી શકે, તેટલો નાની ઉમરની છોકરીથી થઈ શકે નહિ. જો માંઆપ દીકરીના હિત તરફ ન જોતાં પોતાનો સ્વાર્થ ફક્ત ઈચ્છા પાર પાડવાને, ગમે તેવા, અયોગ્ય પુરુષની સાથે લગ્ન

કરવાનું કસવે, તો તેવે સમયે તેમને દુઃખ ન લગાડતાં, કહેવું કે હાલ
 લગ્ન કરવાની મારી મરજી નથી; ઓગ કરવું એ વધારે સારું છે. ઉમર
 જમારે સોળ વર્ષની થાય, ત્યારે પોતાની મેળે લાયક પુરૂષ પસંદ કરી,
 વિચાર કરી, તેની સાથે લગ્ન કરવું, ને પછી તેને આધીન રહેવું. પતિની
 આજ્ઞાનો અંગ અને ઉપહાસ કરવાથી પરસ્પરના પ્રેમનો નાશ થાય
 છે. પ્રેમનો નાશ થવાથી આ સંસારનું સુખ નહિ જેવું થઈ પડે છે;
 અને એવું થયું એટલે પછી બૂલથી કિંવા મોહથી કે ગરજથી દુરાચરણ
 તરફ લક્ષ ખેંચાય છે. દુરાચરણથી છેવટ કેવાં ફળ નીપજશે, તે
 પ્રથમ જાણવામાં નથી હોતાં. આવી શરૂઆતની સ્થિતિમાં પતિની
 ઇચ્છા વિરૂદ્ધ ચાલવાથી તેનાં ધણું માઠાં ફળ ચાખવાં પડે છે, માટે
 તેમ ન થવા દેવું. પતિની આજ્ઞામાં રહેવાથી કોઈપણ પ્રકારનું નુકસાન
 ન થતાં, ઊલટો પતિનો પ્રેમ વધે છે, ને તેથી દિવસે દિવસે વધારે
 સુખ મેળવાય છે. અંતે પતિની સાથે કદી કપટ રાખવું નહિ. પતિથી
 ખરી વાત છૂપાવી અથવા પ્રથમે જોટી કહી પછી ખરી વાત જણા-
 વવાથી સ્ત્રીપરનો તેનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, અને તેથી પરસ્પર
 અવિશ્વાસ અને અભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, ને એક બીજાને દીઠાં ગમતાં
 નથી. આવા દાખલા ધણીવાર બની આવે છે, માટે આ ગાળતમાં
 પણ વિશેષ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. પોતાનો અપરાધ પતિથી છાનો
 રાખતાં થનારું નુકસાન કંઈ ઓછું થતું નથી, પણ ખરી હકીકત ધણીને
 જણાવ્યાથી તરતજ ચિત્તની ચિંતા દૂર થાય છે. નહારાં કામ કદી શુભ
 રાખવામાં આવે, તો પણ કોઈ દિવસે એ પાપો ઉઘાડાં પડ્યા વગર રહેજ

નહિ. 'કહેવંતછે કે "પાપમેા ઘડો ભરાય એટલે ડૂટયા વગર રહેજ નહિ." માટે સ્ત્રીએ કોષપશુ પ્રકારનું દુષ્ટ કામ કરવા પહેલાં સારી પેઠે સાવચેતી અને વિચાર રાખવાં જોઈએ. મોહભળના કાંસામાં ફસાઈ, કદી કાંઈ અપરાધ પોતાથી થયો હોય, તો તે ભરથાર ખાસે કમૂઝ કરી ક્ષમા માગવી, અને ગદદને માટે વિનતી કરવી. કુંકામાં સાર એ છે કે સ્ત્રીએ આ વાત સારી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવી, કે કોઈ પાશુ વાત નાની કે મોટી, જરૂરની, કે વગર જરૂરની, સારી કે નકારી ગમે તેવી હોય, પરંતુ પતિથી છાની રાખવી નહિ. એથી પોતાના પતિનો વિશ્વાસ અને પ્રેમ તેના ઉપર એટલો જાયો થશે કે તેટલો બીજા કોષ ઉપાયે થશે નહિ. પતિ જો અવિવેકી, ઉતાવળીએ અથવા કોષમાં હોય તો તુરત આવી વાત ન કરવી; પણ જ્યારે તે ખુશમિનનમાં અને સાંત હોય ત્યારે સમય જોઈને કરવી, કે જોઈ કાંઈ અનર્થ ન થાય. ખાતરીથી સગવડું કે નિષ્કપટ અને ચોખ્ખાવ્યવહારથી હમેશા સાંજ થાયછે. પતિ ઘેર ન હોય ને પરદેશ કે મુસાફરીમાં હોય, તો પત્રદ્વારે તેનો વિચાર લઈને ઘરનો કારબાર ચલાવવો. પોતાની મરજીમાં આવે તેમ કરવું નહિ. કેમકે જાનેના અનુગતથી કામ જેવું સાંજ થાયછે, તેવું આપગતથી કદી થતું નથી. જગત્રિયંતા ઈશ્વરે સ્ત્રી પુરુષમાં પરસ્પર એટલો ગૂંજાવત અને નજીકનો સંબંધ જોડી દીધોછે કે તે ઉપસ્થીત એક બીજાની ગદદ અને વિચારથી સંસારનું દરેક કામ થતું જોઈએ. પતિ મરી ગયા પછી જો પુત્ર હોય તો તેના રવાધીનમાં રહેવું; કેમકે ઉપર કહ્યું તેમ સ્ત્રીએ હમેશા પુરુષના આશ્રયને સહાયની જરૂર છે.

પતિની પછાડે તેનું રક્ષણ કરનાર દીકરા જેવો બીજો કોઈ ગણવાનો નથી. દીકરાને સારી શીખાગણ દેવી, એ જોગ ગાની ફરજ છે; તેમ દીકરાનો આશ્રય ને સહાય માગવાં, અને તેણે આપવાં; એજ બંનેની પરસ્પર ફરજ છે. પતિ જીવતો હોય ત્યારે વિચાર, સહાય, અને અન્ન વગેરે સર્વનો આધાર ભરથાર ઉપરજ હોય છે; તેજ રીતે પતિના મરણ પછી વિધવાપણામાં દીકરા ઉપર આધાર રાખવો જાઈએ. જે સ્ત્રી પોતાના સગજી દીકરાની મરજી વિરૂદ્ધ સસારમાં આવે છે, તેના ઉપર અનેક આક્રમક આવવાનો સંભવ છે. વિધવા સ્ત્રીએ-પુત્રના અભાવે ભાઈ, અથવા બીજા સગા, કે સ્વામીએ બીજા કોઈને સંભાળવાને બાંધાગણ કરી હોય તેના આશ્રય અને મદદ ઉપર આધાર રાખવો. આધાર વગરની સ્ત્રીઓ ઉપર દુઃખ અને પીડાઓ આવી પડે છે. જે ઈચ્છા હોય, ને પુનર્લગ્ન કરે, તો તેણે પહેલા-સ્વામી પ્રગણેજ પછીથી કરેલા સ્વામીની સાથે વર્તવું.

પિતા ભર્ત્રા મૃતૈર્વાપિ નચ્છદ્વિરઉભાત્મનઃ ।

એવા ।૬ ।વરહેણુ સ્ત્રી ગર્હ્યે કુર્યાદુભે કુલે ॥

મનુસ્મૃતિ. પ. ૧૪૬

અર્થ:— પિતા, પતિ અને પુત્રથી જીવંત રહેવાની ઇચ્છા સ્ત્રીએ કરવી નહિ. જે સ્ત્રી એમનાથી જીવી રહે છે, તે પીયાર અને સાસરાનાં કુળને હાનિકારક કરે છે.

સમજાણુ:—જે કારણને લીધે જાપ, ભરથાર અથવા પુત્રની ક્ષાયે વિરોધ થયો હોય, તે ટાળવાને સ્ત્રીએ મેહેનત કરવી; પણ તેમને છોડીને એકલાં રહેવાની ક્યારે પણ ઇચ્છા કરવી નહિ; કારણ કે સ્ત્રી જુદાં અને સ્વતંત્ર રહી, બહુ સંભાળથી ચાલતી હોય, અથવા નિર્દોષ હોય, તો પણ ભોડા તેની વર્તણૂક ગાટે શક લાવે છે, અને દુરાચારી ભોડા તેણીને ખરાબ સલાહ આપવાને, અને નહારે રસ્તે લઇ જવા કુબાંકે રમે છે, અને જ્યાં ચાલ વિષે શક આવ્યો એટલે તેની એકલીની નહિ; પણ પીઝાર અને સાસરીઆં સુઝાંની જે આખર અને નિંદા થાય છે. ગાટે જે વાતથી આટલું બધું નુકસાન થાય, તેથી દૂર રહેવાની ધણીજ કાળજી રાખતી; વળી વૃદ્ધાવસ્થામાં અને મંદવાક સમયે એકલાં રહેવાથી તેને જે સંકટ વેઠવું પડે છે, તે ઉપર પ્રભાણે કાઈના આશ્રયમાં રહેવાથી વેઠવાનો વખત આવતો નથી. •

સદા પ્રહૃષ્ટયા ભાવ્યં કૃત્કાર્યેષુ દક્ષયા ।

સુસંસ્કૃતોપસ્કરયા વ્યયે આમુક્ત હસ્તયા ॥

મનુસ્મૃતિ. ૫—૧૫૦

અર્થ:—સ્ત્રીએ હમેશા પ્રહૃદિત મન રાખવું, ઘર કામમાં નિપુણ થવું, ઘરમાંનો સર્વ સાગાન સ્વચ્છ અને નિયમિત રથજે રાખવો અને ઘરના સઘળા ખર્ચમાં કરકસર કરવી.

વ્યાખ્યાન:—શ્રીએ હમેશા પ્રકૃષ્ટિત મન રાખવું. પતિ ગુરુસે
 થાય, સારુ, સસરે. વગેરે ધરનાં વડીલ ગાણુસો કોષે ભરાય;
 છોકરાં છૈયાં, ચાકર નોકર વગેરે હલકા ગાણુસોં તેનાપર ખીજે;
 નણુંદ, જ્ઞેદાણી, દેરાણી, આદિ સરખી વચની શ્રીએ કદી ત્રાસ
 આપે; તોપણ શ્રીએ તેના ઉપર ગુરુસે કરવો નહિ. એવે
 વંખતે ધૈર્ય, ક્ષમા, શાંતિ આદિ સદ્ગુણોથી મન સદા પ્ર-
 સન્ન રાખવું. ધાંટો કહાડી બોલવું નહિ. કાંઈને માફું લાગે, એવું
 વચન કહેવું નહિ. બહુ બોલવું નહિ. નકામું ટાહેલું કરવું નહિ. ન-
 ત્રતા, સુશીલતા, સાદાપણું વગેરે સદ્ગુણુરૂપી અમૂલ્ય આભૂષણ
 ધારણ કરી, ધર કામમાં સાવધાન રહેવું ને ધરને શોભા આપવી.
 ચતુરાર્થથી રસોઈ કરવામાં અને પીરસવામાં હુશીઆર થવું, લેવદ
 દેવાની માહિતી મેળવવી, બળરત્ની સેજસાજ ખરીદી જાણી લેવી,
 ધરનો હિસાબ રાખતાં શીખવું, છોકરાંને સારી રીતે ઉછેરવા શીખ-
 વું, ધરખુણીઆં ઝોસડવેસડ જાણી લેવાં, સારાંશ કે સંસારની હરેક
 પ્રકારની માહિતીની ધણી જરૂર છે. ધણી ધણીઆણીનાં આગસ
 અને અજાનને સીધે ધરની ધણીક ચીજો જ્યાં ત્યાં અવ્યવસ્થિત
 પડી રહે છે, ને ધરમાં પણ જ્યાં જોઈએ ત્યાં કચરો પુંજો જોવામાં
 આવે છે. ધણીઆણીનું ધ્યાન જ્યારે ધર ધંધાપર ન હોય ત્યારે ચાકર
 ગાણુસો પોતાનું કામ કાળજીથી ન કરે તેમાં નવાઈ શી તેથી
 છેવટે કુટુંબના ગાણુસને દુઃખ વેઠવું પડે છે, પૈસાનું નુકસાન થાય છે,
 મનને આનંદ ઉપજતો નથી, અને સુખની વૃદ્ધિ થતી નથી માટે

અંત્રીઓનું પહેલું કામ એ છે કે તેમણે ધરખાર, આંગણું, સૂવા બે-
 સવાની જગા વગેરે સાફ રાખવી. સર્વ વસ્તુ નિયમસર પોત પોતાની
 જગાએજ રાખવી. એટલે રસોઇનો સર્વ સામાન રસોડામાં, દાણે
 દુધી કોદારમાં અથવા તેને માટે મુકરર કરેલી જગામાં, શીકા ઉપ-
 રની ચીજ શીકા ઉપર, અભરાઈ ઉપરની અભરાઇ ઉપર, ટેબલ
 ઉપરની ટેબલ ઉપર, કળાટની કળાટમાં, સૌ સૌની જગાએજ રહે-
 વી જોઇએ. ખાત્ર હોય ત્યારે એકાદિ ચીજ લેવાની જરૂર પડે, તો
 તે લઇ કામ પૂરે થયા પછી તેની અસલ જગ્યાએ મૂકી દેવી. ધરનાં
 વાસણુકસણુ, ટેબલ ખુરશી, હાંડીગ્લાસ, પલંગ દોલીઆ ઉપર મેઝ જામે
 નહિ, માટે દિવસમાં એકાદવાર ધસી સાફ રાખવાં કે સાફ રખાવ-
 વા, બૂલવું નહિ. લૂગડાં લતાં સંભાળવાને પેટી અથવા ક-
 બાટ રાખવો. તમામ વાસણુ ઉજાળી સ્વચ્છ કરી, તેની જગ્યાએ જો-
 ઠવી મૂકવાં. સાંજ સવાર વાળી ઝાંડી ધર ચોખ્ખું રાખવું. ઘૂપથી
 ધૂલથી કે તેવીજ કોઇ સુગંધવાળી ચીજથી ધરની હવા સ્વચ્છ રા-
 ખવી. ધરમાંની ચીમ્ની, દીવા, ફાનસ વગેરે સાફ રાખવાં, તેમજ
 એકવા પાથરવાની ચાદર, તળાઈ, ગોદડાં ગાદલાં પણ સ્વચ્છજ રા-
 ખવાં. મેલાં કપડાં ઘોએલામાં બળવા દેવાં નહિ. ચાકર નફરને પૂર-
 તાં કપડાં આપી, તેમની પાસે સાફ રખાવવાં. પક્ષીનાં પાંજરાં, ગા-
 મકે બેસેની કોડ આદિ પણ સ્વચ્છ રાખવી. ધરનો ખાગ હોય તે,
 અથવા ધરની આસપાસ નાનો ખાગ થાય તેમ હોય, તો તે સુશો-
 બિત થાય તેમ યત્ન કરવો. ચાકર હોય તો તે પાસે કામ કરાવવું

ચાકર ન હોય તો વહુ, દીકરી વગેરે ધરનાં ગાણુસોની મદદ લઈ સર્વ કામો કરાવવાં. જે સ્ત્રીઓને જાત મહેનત કે ચાકરી કરીને કંઠાવું પડતું નથી, તેઓને નાણાની ખરેખરી કીમત સમજાતી નથી; તેથી બુરખાએ પેદા કરેલા પૈસા વ્યર્થ ઉડાવી દેછ, અંતે નાણાં વગર દુઃખ સાગરમાં પડે છે. ગાટે જેને લીધે વિના કારણ ખર્ચ થાય એવું કંઈ પણ કામ કરવું નહિ. જે વસ્તુની જરૂર ન હોય, તે સોંધી મળે તો પણ લેવી નહિ; કેમકે એ પૈસા નાંખી દીધા બરાબર છે. અપાત્ર એટલે ધોંગાધડખા, નિરૂઘોગી, દુરાચારી લોકોને દાન દેવું નહિ. પણ જે ખરેખર દુઃખી, લૂલાં, લંગડાં, આંધળાં, બહેરાં, ગરીબ એજ દાનને પાત્ર છે. ધર્મ સંબંધી ઉપદેશ કરનાર અને લોકોપયોગી સારાં કામ કરનારને દાન ધર્મ કરવું. કૃપણપણામાં જેવો દોષ છે, તેવોજ શક્તિ ઉપરાંત દાન કરવામાં દોષ છે. જેમ ઉડાઉપણું કામતું નથી, તેમ કાષ્ટનું વાજનું દેવું દેવામાં કરકસર કરવી એ પણ કામની નથી.

નાસ્તિ સ્ત્રીણાં પૃથગ્યજ્ઞો ન વ્રતં નાચ્યુપોષિતમ્
પતિં શુશ્રૂષતે યેન તેન સ્વર્ગો મહીયતે .

મનુસ્મૃતિ ૫—૧૫૫ .

અર્થ:—સ્ત્રીઓએ બીજા કોઈ પૂજા કે અર્ચા, અપવાસ કે વ્રત કરવાની જરૂર નથી. કેવળ પતિની સેવા કરવાથીજ તે આ લોકને પરલોકમાં પૂજ્ય થઈ પડે છે.

વ્યાખ્યાન:—શ્રીઓએ સર્વ ધર્મ કામ, પતિની સાથે રહી કરવાં. પૂજા, અર્ચા, વ્રત, અપવાસ વગેરે કુટુંબની શ્રીઓને મૂકી એકલાં ન કરવાં; કેમકે એ સર્વ પોતાના પતિની સહધર્મી હોય છે. સધવા શ્રીઓ પતિ સિવાય એકલાં ધર્મદાતા ન કરવું, કેમકે એમાં તેને સ્વાર્થ દેખાઈ આવેછે. પતિવ્રતા શ્રી પોતાનું હૃદયથી કરવા માટે પ્રભુ પ્રાર્થના કરેછે, તેજ પ્રભુએ પોતાના સ્વામીના હૃદયથીને સાર પણ વિનંતિ કરેછે. આગ છે ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારનું ધર્મદાન શ્રીથી એકલાં થઈ શકે ખરું? કદી તેનો પતિ ધર્મવિષયમાં અનુકુળ ન હોય, તો હરકોઈ ઇલાજે પોતાનો પતિ અનુકુળ થાય લેગ કરવું. તેગજ તેના હૃદયથીને સાર પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરવી. જેમ ઇશ્વરની દરરોજ ઉપાસના અને પ્રાર્થના કરવાની શ્રીની મુખ્ય ફરજ છે. તેગજ પતિની સેવા કરવી એ પણ તેનું મુખ્ય કામ છે. આ બંને ફરજ બરાબર બજાવે, ને પછી કોઈ પણ ન કરે તોપણ તે દયાળુ પ્રભુની કૃપાને યોગ્ય ધાયછે.

સ્વામીની સેવા ત્રણ પ્રકારની છે:—૧ કાયિક, ૨ વાચિક, ૩ માનસિક.

૧ પતિને શરીર સંબંધી સુખ આપવું, તેના શરીર સંબંધી કામો પોતે તત્કાળ ઉઠી કરવાં. પતિ જ્યાં સૂધી ઘેર હોય અથવા પોતાની પાસે હોય, જ્યાં સૂધી કોઈપણ મહત્વનું અથવા વિચારનું કામ તેની ગરજ વિના અથવા તેને ન જણાવતાં કરવું નહિ. પતિ સિવાય બીજા કોઈ સાથે હઠા મસ્કરી કે હાસ્યવિનોદ કરવો

નહિ. સર્વજ્ઞ પતિની આગામી રહેવું. પ્રાણ જાપતો બસે, પણ શીલજીવનો ભંગ કરવો નહિ. આવાં આચરણને કાપિક અથવા શારીરિકપતિ સેવા કહેછે. ટૂંકામાં પોતાના શરીરને મહેનત પડે, એવાં કામ કરીને બણીને ખુશી કરવો.

૨ પરપુરુષ સંબંધી અગત્યા વિચાર અથવા ઈચ્છા કરવાથી પતિ ઉપર દૃઢ પ્રેમ રહેતો નથી. તેથી એ જાખતના મનમાં વિચાર પણ આવવા ન દેવા. હમેશ પતિના હિત માટેજ ચિંતન કરવું. સાથ, નમ્ર અને મધૂર બોલવું. વખતો વખત ઉપદેશનાં, અથવા પતિને પ્રિય હોય, તેવાં પુસ્તકો વાંચી, કિંવા નીતિનાં ગીતો ગાઈ તેનું મન રાજી રાખવું. આ વાચિકપતિ સેવા કહેવાય છે. મતલબ કે વાચાએ કરી પતિને ખુશી રાખવા મહેનત કરવી.

૩ માનસિક-પતિના ઉપર દુઃખે રાખવો, અને તેના સુખ સંતોષને ગાટે હમેશા કાળજી રાખવી, એને માનસિક પતિ સેવા કહે છે.

આ પ્રમાણે પતિ સેવા કરવાથી પહેલ વહેણાં તો આઠઠે લાગશે જાણે; પરંતુ એ પોતાનો પરમધર્મ જાણી, તેમાં કુશળ અર્થ મળ્યાં રહેવાથી થોડા દિવસમાં સ્વાર્થાવિકધર્મ થઈ જશે. પછી ક્ષેત્ર પોતાનું કાળું મોઢું કદી દેખાડી શકશે નહિ, અને આનંદને આનંદજ થવાનો; કેમકે તેની એક નિષ્ઠાવાળી પતિ સેવા જોઈ, સ્વાર્થી તેના ઉપર પ્રેમ ધણોજ વધારશે. સંસારમાં પુરુષને

પતિવ્રતા સ્ત્રી જેવી ઉત્તમ સુખકારી વસ્તુ ખીલ એકે નથી. સ્ત્રી-
ઓને પાતિવ્રતના પુણ્ય સિવાય ખીજા પુણ્યની જરૂર નથી. પાતિ-
વ્રતથી ઈશ્વર ખુશી રહેછે. જેના ઉપર ઈશ્વર ખુશી હોયછે, તેને
કોઈ પ્રકારની તંગી પડતી નથી. પતિવ્રતાની સારી ઇચ્છા ઇશ્વર
સદા પૂરી પાડેછે. પાપ, દુઃખ, શોક, વગેરેમાંથી ઇશ્વર તેનું રક્ષણ
કરેછે; અને પરલોકમાં તે જે આનંદ અને મોટાપણું ભોગવેછે; તેનું
તો વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ.

પાણિગ્રાહસ્ય સાધ્વી સ્ત્રી જીવતો વા મૃતસ્યવા ।

પતિલોકમહીસન્તી નાચરેત કિંચિદપ્રિયમ ॥

મનુસ્મૃતિ ૫—૧૫૬.

અર્થ:—જે સાધ્વી સ્ત્રી પરલોક પામેલા પતિની ઇચ્છા કરે,
તેણે પાણિ ગ્રાહણ કરનાર—જમણો હાથ માયરામાં પકડનાર—પો-
તાનો પતિ જીવતો હોય, કિંવા મૃત્યુ પામેલો હોય, તોપણ તેને
અપ્રિય જોય, એવું કોઈ પણ જાતનું આચરણ કરવું નહિ.

વ્યાખ્યાન:—સ્ત્રીઓએ પવિત્ર પ્રેમને લીધે પતિના સહ-
વાસનું નિત્ય સુખ ભોગવવાને લાયક થવું. લગ્નથી એકવાર જે
પુરુષ સાથે સ્ત્રી બંધાયછે. તે પુરુષ જીવતો હોય ત્યાં સધ્વી (પ-
છી તે પાસે હોય કે દૂર હોય તોપણ) તેને નાપસંદ હોય, એવું
એક પણ કામ તેણે કરવું નહિ; કેમકે આમ વર્તવાથી પતિપત્ની-
નો પવિત્ર પ્રેમ ધાડો થતો જાયછે. એજ પ્રેમ આ લોક ને પર
લોકમાં ખરા આનંદ આપેછે. સતી સ્ત્રીએ હમેશા એવી ચીવડ

રાખવી કે “ મારા પતિને શું ગમશે ? ” પતિને પ્રિય હોય, તે કરવું ને અપ્રિય તે ન કરવું. પતિને કદી કાંઈ ખરાબ ટેવ પડી હોય, ને સારી વાતનો કંટાળો હોય, ત્યારે પણ પોતાના ઉપર પ્રેમ કાચગ રહેવા સદાચાર છોડી દુરાચારી થવું નહિ; પણ એવા પ્રસંગે સમજી સ્ત્રીએ પોતાના પતિને, એ કુટેવરૂપી ગર્હારોગના પંજમાંથી મુક્ત કરવાને અતિ નમ્રપણાથી પૂરતી મહેનત કરવી; ને એમ લાગે કે તેને સુધારવો પોતાની શક્તિ ઉપરાંત છે, તો તે ગાટે પરગઢપાણુ પ્રભુની સહાય ગાગવી. સારાંશ કે પતિનું અંતઃકરણ દુરાચરણમાંથી છૂટી સદાચરણમાં પરોવાય, એવી મહેનત કરવી, અને તેનાં સારાં કામમાં સદા મદદ કરતાં જવું.

- જે સ્ત્રીના ઉપર પોતાના ધણીની પ્રીતિ ધણીજ હોય, તે પછી પતિ સ્વર્ગવાસી થાય, અને ફરી જે પરલોકમાં તેને મુળવાની ઇચ્છા હોય તો તેણે તેના મૃત્યુ પછી, તેને જેને વાત ના પસંદ હતી, તેમાં ની કંઈ કરવી નહિ, ને પરશુક સંબંધી ગનમાં ઇચ્છા પણ કરવી નહિ. બાકી રહેલું પોતાનું આવરદા વૈરાગ્ય અને સાધુ વૃત્તિ રાખી, ધર્માચરણ અને પરોપકારમાં ગાળવું. જે કોઈ સ્ત્રીથી તેમન રહેવાય તો તેને પુનર્વિવાહ કરવાની છૂટ છે, પણ જે પુનર્વિવાહ ન કરતાં જે સ્ત્રી બ્યભિચાર કરે છે, તેને મહા પાપ લાગે છે, અને એવટ ધૈર નરકના જેવું દુઃખ ભોગવે છે.

પતિ હિત્વા યાપકૃષ્ણં સ્વમૃતકૃષ્ણં નિષેવતે ।

નિન્દ્યૈવ સા ભવેદ્લોકે પરપૂર્વેતિ શોચ્યતે ॥

મનુસ્મૃતિ. ૫—૧૬૩

અર્થ:— જે સ્ત્રી પોતાનો પતિ નકારે છે. એમ સગળ તેનો ત્યાગ કરે ને બીજા એના સારા પુરૂષની સેવા કરે, તો તે સોકમાં નિંદાય છે, અને તેને સોદા પહેલો ધણી જીવતો છતાં બીજે ગર્ષ એમ કહે છે.

વ્યાખ્યાન:—પતિમાં કદિ કાંઈ દોષ કિંવા તેનાથી પોતાને પૂરૂષ સંતોષ ન હોય, તો પણ તેનો ત્યાગ કરવો નહિ; પરંતુ તેને સુધારવાને હમેશા પ્રયત્ન કરવો. એમ છતાં પણ સુધરે નહિ તો તેનામાં જે સદ્ગુણ હોય તે તરફ લક્ષ રાખી સંતોષ માનવો—આ પ્રમાણે ન કરતાં જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી તેનાથી કાંઈ સારા પુરૂષ ઉપર પ્રેમ રાખે છે, અથવા તેના આશ્રયમાં રહે છે તેની લોકમાં અપકીર્તિ થાય છે, અને તેને બધા લોક ખરાબ વર્તણૂકની કહે છે. આ રીતનાં આચરણથી સગાં સંબંધીમાં દરરોજ કંકાસ થાય છે ને દુઃખનાર્થ જાગે છે. વળી તેથી અંતઃકરણની શાંતિ નાશ પામે છે, એટલુંજ નહિ પણ સુખની આશાએ પોતાના પતિને છોડી બીજો જે પુરૂષ ધાર્યો હોય તે પણ અંતે રજાવાવે છે; એટલે તે સ્ત્રી દુઃખના દરિયામાં ડૂબકાં ખાય છે. આ રીતે ધણી અવિચારી સ્ત્રીઓ આ લોકમાં હેરાન થાય છે, ને પરલોકમાં પણ પરમેશ્વરની અવકૃપાને પાત્ર થાય છે.

વ્યભિચારનુ ભર્તુઃસ્ત્રી લોકે પ્રાપ્નોતિ નિંદતામ્ ।

શૃગાલયોનિં પ્રાપ્નોતિ પાપરોગેશ્ચ પીડયતે ॥

મનુ સ્મૃતિ. ૫--૧૬૪

અર્થ:—જે સ્ત્રી પોતાના ધણીના મરણ પછી વ્યભિચાર કરે છે, તે આ લોકમાં નિંદાય છે, અને દુષ્ટ રોગથી યતાં અનેક પ્રકારનાં અસહ્ય દુઃખ ભોગવે છે, વળી મૂઆ પછી શરીરમાં જોડે જન્મ લેવો પડે છે.

વ્યાખ્યાન:—જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કર્યો સિવાય, તે વળી છાની રીતે વ્યભિચાર કરે છે; તેની પણ આ લોકમાં નિંદા ને અપકીર્તિ થાય છે, કેમકે યુરં કાગ ઢાંક્યું રહેવું નથી, તે કદીને કદી પણ ઉધાડું થાય છે. કુર્મથી બચકર રોગ થાય છે, આયુષ્ય ઘટે છે, દ્રવ્ય નાશ પામે છે, ને એટલી બધી વિટંબના ભોગવવી પડે છે કે તેના જેવું આ દુનિયામાં બીજું કાંઈ દુઃખ નથી. સારાંશ; વ્યભિચારથી આ લોકમાં નિંદા ને બેઆગર, સ્ત્રી પુરુષના સુખનો નાશ, પવિત્ર પ્રેમનો લોપ, મનમાં ચિંતા, શરીરને ક્લેશ, ઇંત્યાદિ પીડાઓ પેદા થાય છે. વળી વ્યભિચારી સ્ત્રીને જે પુરુષ સંગ કરે છે, તે પણ એવાંજ ફોનો ભોક્તા થાય છે. તેથી ધણકરીને લોહી બગડી જાય છે,

આ અને એવાંજ બીજાં કેટલાંક પ્રાચીન વચનો (ધોરનરકાદિ) વાંચી જાણના પુરુષો જગાનામાંના કેટલાક અંધિક સુખનેજ માનનારા કે, પૂનર્જન્મને નહિ સ્વીકારનારા ઉપહાસ કરશે, કિંવા “છિટ્ છિટ્” અને “લોન્સેન્સનાં” બાણોની વૃષ્ટિ કરશે; પરંતુ તેમણે કવિતાની અલંકાર યુક્ત શાષના શલિતાર્થ તરફ દુષ્માન દેવું જોઈએ, અથવા મન્વાદિ પરમપૂજ્ય મહાત્માએ અધમ દશા બતાવવાને શુભાસ-યોગ કે ધોરનરક વગેરે કદખ્યાં કરશે, એમ સમજવું. ગુ. બા. કર્તા.

ને સંતાન થવાની તો વિશેષ આશા પણ રહેતી નથી. કદાપિ સતતિ થાય, તો તેને પણ માળાપના દુષ્ટ રોગ વારસામાં વળગે છે ને એ રીતે કુકર્મની શિક્ષા તે કરનારને જ ભોગવવી પડે છે એમ નથી ! એટલું જ નહિ, પણ એવાં પાપકર્મથી આત્મા બ્રહ્મ થાય છે, ને પર-લોકમાં તેને ઘોર નરકનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. ક્ષણિક ઇન્દ્રિય સુખને માટે જે સ્ત્રી કે પુરૂષ આટલું બધું દુઃખ પોતાને હાથે કરી વહોરી લે છે, તેના જેવું મૂઠ પ્રાણી આ જગતમાં બીજું કોઈ સમજવું નહિ.

પતિં યા નાભિચરતિ મનોવાગ્દેહસંયતા ।

સા ભર્તૃલોકમાપ્નોતિ સર્વિઃ સાધ્વીતિ ચોચ્યતે ॥

મનુસ્મૃતિ ૫—૧૬૫.

અર્થ:—જે સ્ત્રી પોતાનું મન, વાચા ને શરીર પોતાને તાણે રાખી પતિના મૃત્યુ પછી વ્યભિચાર કરતી નથી, તેને ભર્તૃ લોક મળે છે, અને સાધુજન સાધ્વી કહે છે.

વ્યાખ્યાન:—સર્વ સ્ત્રીએ મન, વાણી અને શરીર કબજે રાખવાની ટેવ પાડવી, એ જરૂરની વાત છે. કુવિચાર, પાપવાસના, ને વેળાકેળા કામેચ્છા વગેરેનો મનમાં પ્રવેશ પણ ન થાય, તેવી કાળજી રાખવી. વખતે પાપવાસનાનો મનમાં પ્રવેશ થઈ જાય, તો તે એકદમ ઢાળી દેવી, અને તેને અંતઃકરણમાં મુદ્દલ જગાળ મળવા ન દેવી. પછી મારું પરિણામ શું થનાર છે? કામ, ક્રોધ આદિ વેરી કિંવા પાપ વાસનાને એકવાર અંતઃકરણમાં જગા મળી, એટલે તુર્ત માણસ તેને વશ થઈ જાય છે. પ્રથમ અંતઃકરણમાં પાપ

સંબંધી વિચાર ઉત્પન્ન થાયછે, પછી પાપ કરવાની ઇચ્છા પેદા થાયછે, એટલે એ ઇચ્છા મુખથી પ્રગટ થાય છે, અને છેવટે પાપ કર્મ નીપજેછે. માટે પાપકર્મનું મૂળ જ પાપી વિચાર, તે જો દિલમાં આવવા ન દીધા હોય, તો તેની સત્તા આપણા પર નજ આલે. મનમાં પાપી વિચારને આવવા દેવા, એ ધરમાં સર્પને પેસવા દેવા ખરાબર છે. સર્પને ધરમાં રહેવા દઈએ, તો કરડવાના તેના સ્વભાવને લીધે, કોઈ પણ વખતે દંશ દઈને નાશ કરેછે, તેમ પાપી વિચાર પણ માણસને અસાવધ જોઈ, મોહજાળમાં નાંખીદેછે. આવા વિચાર ગનમાં ઉત્પન્ન ન થાય તે માટે સારામાં સારો ઉપાય એછેકે હમેશા સારી કામમાં ગૂંથાઈ રહેવું, ધરના કામકાજમાં ચિત્ત લગાડવું. લખવા વાંચવા શીખવું, સુધ્ધ ઈશ્વર સાથે સારી સારી વાતો કરવી, ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો વાંચવાં, મતલબ કે મનને કેવળ સારાં કામમાં રોકવું એટલે પાપી વિચાર ગનમાં પણ આવવા નહિ પામે. ગન જ્યારે ન-કામું હોયછે, ત્યારેજ ખર વિચાર પેદા થાયછે. માટે નવરાશની વખતે, કોઈ પણ સારી જાણતનું ચિંતન કરવું; અથવા ઈશ્વર સ્મરણ કરવું. આવા ઉપાયોથી મન વશ થઈ શકેછે.

હવે વાસ્તવ્યગત એટલે શું તે કહુંછું. અનાચારની, અનીતિની ક્રિયા ઠકા મજકરીની વાતોનો ઉચ્ચાર સુધ્ધ કરવો નહિ. ઈશ્વર એકઠી થઈ ગમત રમત કરે છે ત્યારે, ગીત ગાતીઓ હોય ત્યારે, કેટલાક ગાંડા ચાલને લીધે, તેમના મોઢામાંથી અપશબ્દ, ફટાણાં આદિ નીકળે છે. તેમજ બનેલી, નણુદોષ, કે દેરની સાથે હસવું, ઠકા મજક કરવી,

ગમે તેવી વાતો કરવી, આ સર્વમાં દોષ છે; એમ ધણીક સ્ત્રીઓને લાગતું નથી એ મોટી ભૂલ છે.

રડતું કુટુંબું બંધ કરવું, પુનર્વિવાહ કરવા, દીકરીને ભણાવવી, બાળલગ્ન ન કરવા—એવા એવા સુધારાની બાબતમાં આપણી સ્ત્રીઓ કાને સાંભળી શકાય નહિ એવા ભૂંડા શબ્દો બોલે છે. આમ કરવું અત્યંત નીચપણું છે. હલકા વિચાર કરવા એ જાણે તેનો સ્વભાવજ હોય, એમ જણાય છે. પણ એથી તેને પોતાનેજ ધણી હાની થાય છે, માટે આ તમામ હલકા ચાલનો જલદી ત્યાગ કરવો જોઈએ. ભૂંડ બોલવું કે ભૂડી ગાળો દેવી, એ જેવું નિંદ્ય છે; તેવુંજ નકામું બડબડવું કિંવા નકામું ગરખાં છોલવાં એ પણ નિંદ્ય ઘજ છે. કોઈ જોળણીતું માણસ મનુષ્યું એટલે તેની સાથે મક્કલી વાતોનો મલાવો કરવા જેસવું, ફોફટનાં ગરખાં ગારવાં, ખીજની નિંદા કરવી, એવી ખરાબ ટેવ ધણીક સ્ત્રીઓને હોય છે; એથી તેમનો કીમતી વખત વ્યર્થ જાય છે. અને મનમાં ખરાબ વિચાર પેદા થાય છે. માટે એવી ટેવ ન પડે તેની કાળજી રાખવી. કેટલીક સ્ત્રીઓ રૂપને ટાપ દીપનેજ વખાણે છે, કેટલીક નકારી સ્ત્રીઓનું વર્ણન સાંભળ્યા કરે છે, અથવા તેવીજ ખીજ હલકી વાતમાં આનંદ માને છે, એથી કરીને મનમાં પાશ્વ્યાસના ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આ સર્વ હલકી વાતથી આત્માનું અકલ્યાણ બાણી છોડી દેવી જોઈએ.

વાસ્તવ્યનની શાસ્ત્રમાં એવી રીત કહેલી છે કે વધારે કુદવું

કે ખડ ખડ હસવું, એ પણ સ્ત્રીઓએ વળવું જોઈએ; કેમકે એથી હલકાપણું, જણાઈ આવે છે. મન હલકું છે, એવું નીચ ભોકાના જણવામાં આવે, એટલે ગમે તે ઉપાયો કરી, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા વશ કરવાની તજવીજ કરે છે ને વખતે તેના પુરા કુંદમાં ફસાવે પણ છે.

પતિ, સાસુ, સસરા કે બીજા વડીલ ગાણુસની ગેરહાજરીમાં પરપુરુષની સાથે બોલવું, તેની પાસે બેસવું, અથવા તે સાથે દેવ દર્શને કે બીજા કોઈ રમણિય રથજે જવું, એ સધળી વાતો તજવી જોઈએ. એથી પરપુરુષ સાથેનો સંબંધ વધતાં પોતાના પતિમાં નહિ હોય, એવો એકાદો ગુણ તેને ધ્યાનમાં આવતાં પતિ તરફ અભાવ ઉત્પન્ન થાય, એ સાધારણ છે. આ રીતે હર વખત ચાલવાથી સ્ત્રીઓને બહુવાર કાની થએલી પશુ આપણા જણવામાં છે, મળે સ્ત્રીએ પતિ કિંવા બીજા વડીલ ગાણુસની ગેરહાજરીમાં પછી પાસેના કે વેગજેના સંબંધી સાથે મર્યાદા બહાર ન બોલવાનો ચોખ્ખો નિયમજ રાખવો. કોઈ વખતે જ્યારે જરૂરી કામ હોય, ને કોઈ પૂછે તો નમનતાથી અને વિવેકથી એકાદ બે શબ્દ બોલવાને કંઈ હરકત નથી. પતિ કિંવા વડીલ ગાણુસની સમક્ષ પરપુરુષ સાથે સંભાષણ કરવાને અથવા સજ્જન મંડળીમાં બોલવાને કાંઈ હરકત નથી, પર પુરુષ સાથે બોલતાં સ્ત્રીઓએ હમેશા નીચી નજર કરી બોલવાનો નિયમ ધ્યાનમાં રાખવો; અને બીજા કોઈ પશુ સમયે પરપુરુષ સાથે કદી નજરો નજર ભેગી થાય કે ચૂકાવી તરત નીચી દાંડિ કરવી. પરપુરુષ તરફ જોઈ, ગાલમાં કદી પશુ હસવું

નહિ. આકર નોકર સાથે વગર કારણે બોલ્યા કરવું નહિ. આ સર્વ નિયમ પાળવા તેને વાતસંયમન એટલે જીમ ને વાણીને વશ રાખવાનું કહેછે.

આ દેશુમાં અસલના વારામાં બિલકુલ નહોતા એવા હારાખ અને જંગલી ચાલ હાલમાં વધતા જાયછે. પહેલાં સ્ત્રીઓ વડીલ માણસો પાસેથી ફરતાં ફરતાં માથા ઉપરનો છેડો જરા મોઢા આગળ લાવી, મુરબદા જાળવતી, તેમના રૂબરૂ બહુ તાણીને બોલતી નહોતી, વગેરે. પરંતુ હમણા પુષ્કળ જુવાન સ્ત્રી વડીલની રૂબરૂમાં કુટુંબનાં માણસો સાથે, પાડોસના જુવાન પુરુષો સાથે, અને આકર માણસો સાથે ઉધાડે માથે ગપ્પાં મારવા બેસે છે, એટલુંજ નહિ પણ કઢા ગરકરી સુદ્ધાં કરેછે. જે અદ્યત્થી તેમની સાથે વર્તવું જોઈએ, તેથી કેવળ ઉલટુંજ જોવામાં આવે છે, તે લાજ કહાડે છે, તેમાં પણ લાજ ધણે ભાગે જળવાતી નથી. આ રીત ધણી વખોડવા ખાયક છે. એમાં છેવટે સ્ત્રીને લાંછન લાગે છે. માટે તેનો નિઃષેધ કરવાને દરેક સજ્જન પુરુષે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શારીરિક સંયમન એટલે શું ? તે હવે જોઈએ. શારીરિક સંયમનના અનેક ગાર્ગ છે, પણ તેમાંના મુખ્ય આ પ્રમાણે છેઃ—વિશેષ જરૂરના કામ વગર કંદી પણ દોડવું નહિ. પરપુરુષને આવતો દેખીનેજ શરમાળ સ્ત્રી ધરમાં સંતાવા દોડે એ પણ યોગ્ય નથી. જે કાઈ પુરુષ પોતાના અંગપર આવતો હોય તો ભાગી જવું, એ વાજબી કહેવાય. પણ એવું ન હોય ત્યારે એની તરફ જતાંની

ચીત્તદૃષ્ટિ રાખી ધીમે ધીમે ચાલ્યા જવામાં હરકત નથી. કદી તે કંઈ પૂછે, તો ધીમેથી ગર્વાદામાં એક બે શબ્દ કહી ચાલતું થવું. ધંધો કરતાં લાંબો ધુંધટો તાણવાની જરૂર નથી, માત્ર વડીલ માણસો તરફ હંચી ડોક કરીને અથવા સાગી નજર કરીને જોવું નહિ જોઈએ. સારા ભોકમાં જવું, ત્યારે પણ મોટી લાજ તાણવાની જરૂર નથી. રસ્તામાં જતાં પારકા ભોકની નજર ચૂકાવાને નીચી દૃષ્ટિ રાખી જરા આધુ ઓઢી ચાલ્યા જવું, કેમકે એથી પોતાને કાયદો છે. જેમાંથી છેક અંત દેખાય એવાં પાતળાં પટકૂળ પહેરવાં નહિ. ધરમાંથી બહાર જતાં પહેલાં પોતાના શરીરપર ઠીક કરીને કપડાં પહેરવાં. સોનેરી રૂપેરી કે ઝરીનાં છટાદાર લૂગડાં સુશીલ સ્ત્રીઓ પહેરવાને થોડો લોભ રાખવો. ઘણીક સ્ત્રીઓ એમ સમજે છે કે પોતાનું શરીર દાગીનાથી બાંગી પડે તોજ શોભે છે, પણ એ ખૂલ છે. દાગીનાના શોખથી ઘણીક સ્ત્રીઓ દુઃખી થઈ છે, એટલુંજ નહિ, પણ કેટલીક વેળા જીવનું જીન પણ થએલું છે. યોગ્ય કીમત નાં સંપત પ્રમાણે દેશની રીતે યોડાંજ ધરણાં પહેરવાં.

ખરાબ જગામાં જેસવાનો વિવેક નહિ રાખવાથી લૂગડાં મેલાં થાય છે, માટે એવી રીત છોડી દેવી. તવ તવડી સ્ત્રીઓ બેગી થઈ કદી કંઈ જોવા, રમવા, અથવા દૂરનાં દેવદર્શન કરવા જોવું હોય, તો પોતાની સાથે કોઈ વડીલ વૃદ્ધ સ્ત્રી લઈને જવું. ગરજ મુજબ ચાલનારી, અથવા ચાકરડી, આ કામને માટે લાયક ન સમજવી. મા, સાસુ કે કુટુંબની કોઈ બીજી સદગુણી સ્ત્રી આવા કામને સારૂ યો-

અ સગજવી. નહાવું, તેજ નાંખવું, માથું ધોવું, લૂગડાં પહેરવાં, લૂ-
 ગડાં લતાં ધોવાં, વાસણકુસણુ ધસવાં, આ સર્વ કામ એવે ટેકાણે
 કરવાં કે ત્યાં નહાસે પુરૂષનો પ્રસંગ ન પડે. પતિની સાથે બેસી
 જમવામાં દોષ નથી, તેમ નુકસાન પણ નથી, પણ એમ બુદ્ધોળાં
 કુટુંબવાળાંને બનવું અશક્ય છે; જ્યારે પોતાને રાંધવાનું હોય ત્યારે
 તો તમામને જમાડીને પછી પોતે જમવું. વડીલોને વિનય સહિત
 પગે લાગવું. દેર અને ખીજાં બરાબરીઆં હોય તેને રીતસર આવકાર
 દેવો. પોતાથી નાનાં હોય તે જો પગે લાગે તો તેને આશિષ આ-
 પવાં, ને હસતે મોઢે પ્રસન્નતા દેખાડવી. આજકાલ અંગ્રેજ લોકોનું
 બેઠેને 'શેકહેન્ડ' કરવાનો ચાલ નીકળ્યો છે. સ્ત્રીઓએ 'શેકહેન્ડ' એટલે
 હાથ મેળવવાની રીત સ્ત્રી સાથેજ રાખવી. પુરૂષ સાથે કદી હાથ મેળ-
 વવો નહિ. હાથ, પગ, આંખ, નાક, કે મોઢેથી બરાબ ચાળા બિલકુલ
 કરવા નહિ. પતિ સિવાય અન્ય પુરૂષના દેખતાં રમવું કે હસવું ન-
 હિ. જે જગાએ પર પુરૂષ આવવાનો સંભવ હોય ત્યાં ગફલતથી
 સવું નહિ. કોઈ પણ રીતે પર પુરૂષનો સ્પર્શ ન થાય તેમ કરવું.
 તેમજ તેની પાસે ઉભવું, બેસવું પણ નહિ. પર પુરૂષ પાસેથી કંઈ
 ચીજ લેવાની જરૂર પડે તો તેના હાથને ન અડતાં ધીમેથી લેવી.
 કોઈ પણ સગા અથવા ગૃહ સિવાય પર પુરૂષની સાથે એક ઘરમાં
 સાથે રહેવું નહિ. સ્ત્રીઓએ પ્રાતાઃકાળ એટલે સૂર્યોદય થયા પહેલાં
 વહેલાં ઉઠવું; અને ઝાડે ઝપટે જઈ આવી, દાંતણ પાણીથી પરવારી
 ધરનાં કામમાં વળગી જવું, અને આકર હોય તો તે પાસે ધર કા-

મ કરાવવું; પોતાને છોકસંછિયાં હોય, તો તેની અથવા જે પોતાના કુટુંબનાં માથુસો હોય તેની સેવા આઠરીમાં લાગી જવું. પરમાં આઠર હોવાને લીધે પોતાને શારીરિક મહેનત કરવી પડતી ન હોય તો શરીર કસવા સારૂ થરતું કાઢ અમૂક કામ તો પોતેજ કરવું. પછી પોતે નાહીધોઈ, સેંથો ચોટસો કરી, થોડીવાર 'ઈશ્વરપ્રાર્થના' કરવી, પછી રાંધવાને શરૂ કરવું. રસોઈઓ કે રાંધણી હોય, તો તેને જે રાંધવું હોય તે કહી દેવું; ને પોતે નીતિ, ધર્મ આદિ સારાં પુસ્તકો વાંચવામાં અથવા છોકરાંને શીખવવામાં ગ્રંથાવું; વચ્ચે વચ્ચે રસોઈઓ કે રાંધણીની ખબર સેતાં રહેવું; ને રસોઈ સારી થાય તેમ કરવું. કુટુંબનાં તમામ માથુસો અને પોતે જમ્યા પછી ઝીઝોઝે લખવું, વાંચવું, શીવવું, બરત, ચિત્ર અથવા ધરનાં તેવાંજ ખીજાં કાઢ જરૂરનાં કામ હોય તે કરવાં. સંધ્યા સમયે ધરને ફરી વાળી-આડી, વસ્ત્રાભરણ અને રાંધવાના સામાન તરફ નજર કરવી. રાત્રે વાળુ કર્યા પછી નીતિનાં ગીત ગા, મન રાજી કરવું. પછી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી નિરાંતે ઊંઘવું, એ પ્રમાણે દરરોજ નિયમિત કામ કર્યાં જવું, એકઠે શારીર સંયમન સાધ્ય થશે. આ નિયમ પાળવા પહેલવહેલાં તો કઠણ લામશે ખરા, પણ અજ્યાસે થોડા દિવસની અંદર એવી ટેવ પડશે કે તેથી બિલકુલ તાલ નહિ લાગતું ઉમટું સંખ થશે.

જે ઝીઝો ઉપર વર્ણવેલા તથા પ્રધારના સંયમન પાળે છે તે સર્વ પતિસેવામાં સહેજ કુશળ થાયછે. સારાંશ કે પતિસેવાનાં મુખ્ય લક્ષણ સર્વદા ધ્યાનમાં રાખવાં, તે એ છે:— ખાવાપી-

વામાં, હરવા ફરવાંગાં, સુખ દુઃખંગાં, જ્ઞાનના, ધર્મના કે બીજા કોઇ પણ આનંદમાં; અને બીજી કોઇ પણ વાતમાં પતિને મૂકી એકલાં પ્રવૃત્ત થતું નહિ. પતિની આજ્ઞા ઉપરાંત કોઇ પણ કામ કરતું નહિ. પતિ રોગ, દુઃખ, કે સંકટમાં પીડાતો હોય તો પોતાની બને તેટલી મહેનત કરી તેનું ગન શાંત પાડવું. જે સમ્પત્તિ સ્ત્રી આ પ્રમાણે ધર્માચરણ પામે છે. તે પોતાના પતિ સાથે આ લેસકમાં જ સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે, અને ગાન તથા કર્તવ્ય મેળવે છે. એવી સ્ત્રીને અને તેના કુળને પણ ધન્ય છે. એવી દાખલા ૩૫ સ્ત્રીથી તેના છોકરાંછેાં અને આજુ' કુટુંબ ધાર્મિક અને સુખી થાય છે.

પ્રકરણ ૨ નું.

મહાભારત.

સા ભાર્યા યા શ્રુદ્ધે દક્ષા, સા ભાર્યા યા પ્રજાવતી ।

સા ભાર્યા યા પતિપ્રાણા, સા ભાર્યા યા પતિવ્રતા ।

આદિપર્વ-અ. ૩૪-શ્લોક. ૩૦૨૭.

અર્થ:—જે મરના કામકાજમાં ચતુર ને આહાર, વસ્ત્રાં છોકરાવાળી, પતિ એજ પ્રાણ એવું સંગળનોરી, અને જે પતિવ્રતા, એનેજ ભાર્યા એટલે સ્ત્રી જણાવી.

વ્યાખ્યાન:—સર્વ દુઃખનું મૂળ આળસ છે, માટે જે સ્ત્રી આળસને વંશ યદને ધરતું કામ જરાજર કરતી નથી, અથવા વગર જરૂરનાં કામમાં પોતાનો વખત ગુમાવે છે, તેના શરીરમાં

ધણાક પ્રકારના વિકાર થયા કરે છે. જે સ્ત્રી આજસને લીધે વિદ્યા, જ્ઞાન ને યુધ્ધિ સુધારવાને મહેનત કરતી નથી, અને જે ધર્માચરણ જાળતી નથી, તેને ગાનસીક સુખશાંતિ ક્યાંથી ? આજસ છોડીને ધરનાં સર્વ કામમાં વિદ્યા ને હુન્નર શીખવામાં પરિશ્રમ કરવો. વિદ્યાથી ધરકામમાં હુશીઆરી આવે છે. કેળવણી વગર ધરકામમાં હુશીઆર થવું મુશ્કેલ પડે છે. તેગજ જે સ્ત્રી વિદ્યા મેળવીતેને ઉપયોગ ધરકામમાં કરે નહિ, તો તેની વિદ્યા નંકાગી સમજવી. જે સ્ત્રી લાણીગણીને ધરના કામકાજમાં હુશીઆર થાય છે, તેજ ખરેખરી બાઈ એટલે સ્ત્રી સમજવી. શારીરિક સંયમન અને શારીરિકનિયમ પાળવાથી સંતાન નિરોગી અને મજબૂત થાય છે. પ્રકૃતિને ગાફક નિયમસર જમવું, શરીરને કસરત આપવી, સ્વચ્છ હવા લેવી, મનોવિકારને છૂંતી નીતિથી ચાલવું, આ બધા શારીરિક નિયમ પાળવાથી શરીરસંપત્તિ મળે છે ને સંતાન તનદુરસ્ત નીપજે છે. જે સ્ત્રી સારા ને મજબૂત બાળકોને જન્મ આપે છે, તેજ ખરી સ્ત્રી સમજવી. જે સ્ત્રી બાળકોમાંને બરાબર ઉછેરી તેમનું લાલનપાલન કાળજીથી કરે છે, તેગને બચાવી ગણાવી સુધારે છે, તેજ ખરી સ્ત્રી સમજવી. જેનું સર્વ સુખ પતિના સુખમાં રહેલું છે, જે પતિ સિવાય બીજા કોઈ ઉપર પ્રેમ રાખતી નથી, અને જેમ જેવ એજ એજ પ્રાણુ છે, તેમ જેને પતિ એજ પ્રાણુ છે, એટલુંજ નહિ, પણ જેમ પતિ પ્રાણુ કરતાં પણ વધારે છે તેજ “પતિપ્રાણુ” કહેવાય છે. જે પતિપ્રાણુ છે, તેજ ખરી બાઈ સમજવી, પતિ સેવા એજ જેને પ્રતિ એટલે કંત.

મમકર્મ છે, પતિને સુખ કેમ થાય, શું કરવાથી મતિનું મન રાજી
 રહે, આજ વિચાર જેના મનમાં થયા કરેછે, અને પતિના સુખને
 માટે અંતઃકરણ પૂર્વક જે હમેશા કાળજી રાખેછે, જે પતિનો પ્રેમ
 વધારવાને ઉપાય કર્યા કરેછે, મતિ ગુસ્સે થાય કે તેની અવકૃપા થાય,
 તોપણ ખેદ ન કરતાં, તેનું મન કેમ રાજી થાય તેજ શોધેછે, પતિની
 રીતભાત ગમે તેટલી દોષવાળી હોય, તોપણ પોતાના મનમાં બિ-
 ભકુલ હલકા વિચાર ઉત્પન્ન થવા દેતી નથી, અને જેણે કરીને પ-
 તિના સર્વ દોષ નાશ પામી પોતાનું હિત થાય, તેવાજ સુવિચાર અને
 નમ્રતા રાખી, હમેશા તેની સેવામાં હાજર રહેછે, અને જે પતિના
 સુખને માટે પોતે સર્વ દુઃખ ખમવાને તત્પર રહેછે, તેવેજ ખરી
 પતિવ્રતા કહેવી. ફેટલીક સ્ત્રીઓને એમ લાગે છે કે પતિને સાર
 અમે સામાંટે દુઃખ ખમીએ ? એથી શા લાભ છે તે સ્ત્રીઓએ નક્કી
 સમજવું કે પતિ સિવાય તેમની સદ્ગતિજ નથી. સ્ત્રીઓના આલોક
 અને પરસોઠના સુખનો આધાર પતિ ઉપરજ છે. પરસોઠના સુખ
 માટે પૂર્વે પણાં ભોકાને દીર્ઘકાળ તપ કરવું પડ્યુંછે. પતિને માટે જે
 પોતાનો જીવ પણ વહાસો ગણતી નથી તેજ મહા તપસ્વિની જા-
 ન્યવી. આ પતિના તપનું ફળ એટલું બધું થાય છે કે તેની મધુના સુ-
 હાં પતી નથી ! કાઈને, આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય મળવાથી જેટલો લાભ
 થાય, તેનાથી સોગણે લાભ જે સતી સ્ત્રી પોતાની આખી હિંમત
 પતિસેવામાં ગુજારેછે તેને થાયછે. જે મહા સતી છે, તે પતિસે-
 વાના ફાયદા તરફ બિલકુલ ધ્યાન આપ્યા વગરજ તે કર્યા કરેછે.

મતભણ કે સર્વ લાભ તે સેવામાંજ સમજેછે. ધણાના સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે મણીક સ્ત્રીઓ ધરનારનું તમાગ સુખ છોડી, પરદે-સમાં દુઃખી થયેલા પોતાના પતિને છોડવા પછવાડે ગએલી છે, ને ગઢા ગઢા વેદના વેદી મુક્ત પણ કરેલ છે. તેમના શ્તુત્ય કામની હિમ્મત અને ધીરજ જોઈને ડાહ્યા તથા બહાદુર પુરુષોએ પણ તેમને પૂજ્ય માનેલ છે. લંકાના રાજ રાવણે ત્રિશુવનને જીત્યું ! અગ્નિ, વાયુ, વરસાદ, વગેરેને પોતાના હુકમ પ્રમાણે વર્તનારાં ક્યાં ! ! પણ એકલી સતી સિતાજીને જીતી શક્યો નહિ ! ! અહા ! સતીનું સામર્થ્ય કેટલું ?

દમયંતી કેટલા સંકટમાં પડી હતી ? નળરાજાએ અર્ધા વસ્ત્ર હંપર અધોર વનમાં છોડી, તોપણ પોતાનો જરા પણ ખ્યાર પતિ હંપર જોડો ક્યાં નહિ. મણી મહેનત અને ચતુરાઈથી બધાં સંકટો-માંથી નીકળી, પોતાના પતિની સેવા કરવાને બાગ્યવંતી થઈ સતી સાવિત્રીએ મરણ પામેલા પતિનો પણ ત્યાગ ક્યાં નહોતો, ને છેવટે તેની દૃઢ પતિભક્તિથી પતિ પણ જીવતો થયો ! ! 'સતી' સ્ત્રીના સ્વયં પાસે મોટા મોટા ઋષિ મુનિઓએ હાથજોડેલા છે. મણી સ્ત્રીઓએ કેવળ પતિવ્રત ધર્મ પાળી, પોતાની સ્તિતિ એટલી બધી વધારી હતી કે તેની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી. માટે જે સ્ત્રી પતિ-વ્રતા છે, તેજ ખરી ભાર્યા છે.

એતદ્વિ પરમં નાર્ય્યાઃ કાર્યં લોકે સંનિવૃત્તનં ।

પ્રાણાન્નપિ પરિત્યજ્ય મદ્ભર્તૃહિવમાચરેત્ ॥

આદિપર્વ. ૧૫૮—૬૧૪૬

અર્થ—આ લોકમાં સ્ત્રીઓનો સનાતન પ્રમથસં ઝોળ છે કે તેમણે પ્રાણ ત્યાગ કરીને પણ પતિનું હિત કરવું.

વ્યાખ્યાન:—આ સંસારસાગરમાં કોઈ પણ ચીરકાળ અથવા સદૈવ રહેવાનું નથી. હાં હાં કરતાં દિવસ પછી દિવસ, મહિના પછી મહિનો, અને વરસ પછી વરસ વહી જાય છે. કેટલાક દિવસ પહેલાં આપણે કેવળ બાળક હતા, હાલ જીવાન છીએ, ને થોડા કાળ પછી બુદ્ધિ મુક્તિ કે મરી જઈશું એની કોને ખબર છે ? કદાપિ કાલજ્ઞ કોઈ મહા રોગના સપાટામાં સપડાઈને પ્રાણ ત્યાગ નહિ યાત્ર, એ શા ઉપરથી આપણે જાણીએ ? અથવા હમણા જ્યાં બેઠા છીએ ત્યાં, રાત્ર નહિ રમી જાય, એ શા ઉપરથી જાણીએ ? આ જૂનજ આપણું જીવતર ક્ષણભંજુર છે, અને સંસારનું કોઈ પણ સુખ સ્થિતિ નથી; કાલે જે આપણે ઉત્તમ સુખ ભોગવતા, તે બધું આજે ક્યાં ગયું ? સ્વપ્ન પ્રમાણે સઘળું જાણે છે. હાલ આપણે જે સુખ ભોગવીએ છીએ, તે પણ આ પ્રગણેજ જતું રહેશે, પરંતુ 'ધર્મ' અધર્મ સદા સર્વદા આપણી સાથે આવશે. તે કદી જતું રહેશે નહિ. આજ સૂધી આપણે જે કંઈ ધર્મ કર્યું છે, તેનું ફળ આપણી પાસેજ રહેલું છે; અને આગળ જે કોઈ ધર્મસંધન કરશું, તેનું ફળ આપણા આત્મા બેગુંજ રહેશે. શરીર છોડ્યપછી અહિંની સર્વ વસ્તુ અહિંજ રહેશે. તેમાંની એક પણ આપણી સાથે આવશે નહિ. 'માર્મ' ધર્મ' એકસોજ આપણી સાથે આવશે, અને તેજ પરલોકમાં આપણને એકસ જ સુખ દેશે. એ સુખ કદી જતું રહે-

તું નથી, અમ્મા તેનો કદી નાશ નથી. પણ તે સુખ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે, અને તે ચીરકાલ રહેશે. માટે જો સ્ત્રીઓ બુદ્ધિશાળી છે, તેમણે સંસારના ક્ષણિક સુખ તરફ લક્ષ નકરાવતાં, અલ્પ સુખ મેલવવાને ધર્માચરણ ઉપર ધ્યાન રાખવું. મહેલાં કહેલું છે કે સ્ત્રીને પતિસેવા જોવો બીજો કાંઈ ધર્મ નથી, પણ આ ધર્મની સર્વથી ઉંચી હઃ કષ્ટ ? એનો સર્વથી ઉંચો ધર્મ કયો ? તેનો જવાબ એ કે, પતિના હિતને સાર જરૂર પડે તો પ્રાણ સુધાં પણ દેવો અથવા મોત થાય ત્યાં સુધી પતિનું હિત કર્યાજ નહિ એજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. જે સ્ત્રી પોતાના મોતસગી પતિનું હિત કરવાનું વ્રત ધારણ કરે, તેનોજ પતિવ્રત ધર્મ પૂર્ણ થાય છે; અને તેજ અનંત કાળ સુધી સ્વર્ગનું સુખ મોગવે છે.

હૃષ્ટેભવતિ સા હૃષ્ટા, દુઃખિતે મયિ દુઃખિતા ।

પ્રાપિતે દીનવદના, કુદ્ધેય પ્રિયવાદિની ॥

આદિપર્વ:—૧૪૪—૫૫૦૧

અર્થ:— (પતિ: કહે છે) હું રાજા થાઉં છું, ત્યારે તે રાજા થાય છે. હું દુઃખી થાઉં છું, ત્યારે તે દુઃખી થાય છે. હું પ્રવાસમાં હોઉં છું, ત્યારે તેનું સુખ જાંખુ થઈ જાય છે, અને હું બ્યારે કોઈમાં હોઉં છું, ત્યારે તે મીઠું ચીઠું બોલે છે.

વ્યાખ્યાન—પતિવ્રતા સ્ત્રીનાં લક્ષણ કયાં. અમુક સ્ત્રી પતિવ્રતા છે, એ શા ઉપરથી જાણવી, તે સ્ત્રી પતિના સુખમાં

સુખ ને દુઃખમાં દુઃખ માનેતે, પતિ પાસે હોય તોજ ને આનંદ માનેછે, પતિ દૂર હોય તો ને દુઃખ માનેછે, પતિના વિયોગમાં ને ઝાંખી થઇ જાયછે, જેને અંતઃકરણ પૂર્વક પતિ વહાસો લાગેછે, પતિ સેવા એ મારીત્વરજ છે, એમ સમજી તેમાં તત્પર રહેછે, તેજ જીવને પતિવ્રતા કહેવી. આ એક સ્વભાવિક નિયમ છે કે, જેના ઉપર આપણી ધણી પ્રીતિ હોયછે, તેને સુખ હોય તો આપણને પણ સુખ લાગેછે, અને તેને દુઃખ હોય, તો આપણને પણ દુઃખ લાગેછે. પુત્ર ગાંઠો હોય ત્યારે માતાને દુઃખ હોય, અને જ્યારે તે નિરોગી અને ત્યારે તે શાંત થાયછે. સતી સ્ત્રી, પતિ ક્રોધે બરાય તો તેથી પોતે ક્રોધાયમાન ન થતાં શાંત રહી તેનો ગુસ્સો સમાય લેવી યોજના કરેછે. આ ક્રોધ ઉતારવાનો સારામાં સારો ઉપાય એછેકે જ્યારે પતિ ગુસ્સે થાય ત્યારે પેલી સામું કંઈ ન બોલવું, પણ ચૂપ રહેવું. યોડીવારે મીઠું મીઠું બોલી, તેના મનને શાંત કરવું. પતિને ખીજ ચડે, તે સાથે પોતે પણ ચડાવે તો તેથી ક્લેશ ઉત્પન્ન થાયછે. જેથી દમ્પતિમાં પ્રીતિ ઓછી થાયછે. માટે જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને ધણી વહાલીછે, તે ધણીને ગુસ્સો કે કજીઓ કરવાને સમજ આપતી નથી. સારાંશ, જેમી પતિનું મન પોતાના ઉપર હમેશાં રહ્યું રહે અને જે ઉપાયે તેનું મન શાંત રહે, તેજ કરવાને પતિવ્રતા યત્ન કયાં કરેછે. જેથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેવો ઘણતજ આવવા દેતી નથી, ને કહી પ્રસંગેપાત થાય તો તે નમ્રતા અને મધુર ભાવજી આમળ કેટલીવાર ટકે? ખીજ ઉપર પ્રીતિ રાખવી, એ એક મા-

જુસનો સ્વભાવિક ગુણ છે, પણ એ કંઈ એવી બીજ નથી કે બળાતકારે
 કિંવા મરણે પોતાની મરજી મૂળબ બીજ પાસે દ્રાવી શકાય। એ
 ખરું છે, તો આ પણ ખરું છે કે તે પ્રીતિ કૃતિથી પેદા થઈ શકે છે,
 અને વધી પણ શકે છે. જે બી પોતાના પતિની પ્રીતિ મેળવવાને
 સમ્મતી હોય, તેણે તેના સ્વભાવને ગુણ તરફ ધ્યાન આપી વર્તવું.
 પોતાના ધણી કરતાં કદી કોઈ હજાર દરબજે સરસ હોય તોપણ
 તેના તરફ નજર ન કરવી. ધણીમાં કોઈ મોટો દોષ હોય, તો પ્રેમ-
 પૂર્વક સુધારવાની યુક્તિ કરવી. આ પ્રમાણે જે મન કળને યજ્ઞ,
 એટલે માત્ર પોતાના પતિ ઉપરજ પ્રીતિ અને ભક્તિ રહેશે, અને
 પતિ પણ પોતાની બી નમ્ર, સુશીલ, ને પોતાની સેવામાં આગ્રહ,
 એવું જોશે તો તેના પર પ્રીતિ કર્યા વગર રહેશેજ નહિ. સ્વામી વશ
 કરવાને એજ મહા મંત્ર છે કે, “પતિવ્રતા ધર્મ પાળવો.” પતિવ્રતા
 બીનું બીનું લક્ષણ એ છે કે તે કદી પોતાના પતિ ઉપર કોપતો
 નથી. જુઓ, રામચંદ્રજીએ સતી સિતાને અરણ્યગત રાજાનાં સૂક્યાં,
 તોપણ તે સતી ભેશ માત્ર રામચંદ્રજી ઉપર ગુસ્સે ન થયાં.
 નજરાજીએ પોતાની બી દમયંતીને મહા બયંકર વનમાં નિરાશ્રિત
 અને દમિયણ હાલતમાં રખડતી રાખી, તોપણ તેણી તેના ઉપર
 ક્રિમિત્ પણ ગુસ્સે ન થઈ. ખરેખર એજ પતિવ્રતની ચરિત્રીગા.

પતિવ્રતા પતિભક્તિઃ પતિપ્રિય હિતે રતા ।

યસ્ય સ્માત્સદશી ચાર્યા ધન્યઃ સ પ્રજ્ઞો ભુવિ । ।

શાન્તિપર્વ.—૧૪૪.—૫૪૦૨

અર્થ:—જે સ્ત્રી પતિવ્રતા છે, અને જે પોતાની સદ્ગતિનો સર્વ આધાર પતિનેજ સગજે છે, યજ્ઞી પતિને પ્રિય અને હિતકરકામ્યમાં સર્વદા તત્પર રહે છે, તેવી સ્ત્રી જે પુરુષને ગળી હોય તે પુરુષનેજ આ પૃથ્વીપર ભાગ્યશાળી સમજવો.

વ્યાખ્યાન:—પતિવ્રતા સ્ત્રી લાભની તૃણાથી કે તુચ્છ ઈ-
ચ્છાથી પતિસેવા કરતી નથી. તેનો સ્વભાવ એવો નથી હોતો કે
કે જ્યાં સુધી પોતાનો પતિ પાલણ્યપોષણ કરવાને સમર્થ હોય, જ્યાં
સુધી તે જીવાન ને સ્વરૂપવાન હોય, ને જ્યાં સુધી તેને સુંખ દેવાને તે
શક્તિવાન હોય, ત્યાં સુધીજ તેની સેવા ચાકરી કરવી. જમ્મે તો દરિ-
દ્રી હોય, કંગાલ હોય, રોગી કિંવા બળહીન હોય, તોપણ તેનો તિ-
રસ્કાર ન કરતો, જમ્મે તેવી ખરાબ હાલતમાં છતાં તેની એકનિઃશ-
યીજ સેવા ચાકરી કરશેજ. અને તેના ઉપરજ બંધું હોત રાખશે;
કેમકે તે સારી પેઠે જાણે છે કે ગર્ભી સદ્ગતિનો સર્વ આધાર મા-
ત્ર આ મારા એકલા પતિ ઉપરજ છે. પતિને જે કામ ગમતું હોય તેમાં
અને તેનું હિત થાય, એવા કામમાંજ તે મગ્ન થઈ જાય છે. આવાં
કામ તે એટલી ચતુરાઈથી કરે છે કે તેથી તેમને ગિલકુલ કંટાળા
આવતો નથી; તે સમજે છે કે કંટાળાથી કરેલું કામ સાફ થઈ જાય,
તોપણ તે સાફ લાભતું નથી. બીજું પોતાના પતિની પ્રીતિ સંપાદન
કરવાના હેતુથી પતિમા અહિંસતું કામ ગિલકુલ કરતી નથી; કેમકે
એથી માત્ર સુખપ્રસાદ થાય છે. એટલીજ સ્ત્રી પતિસેવા કરે છે
ખરી, પણ નિર્માદ્ય બોદું કરતી જાય છે, બડગડતી જાય છે; અને

કેટલીક ખર્ચે જોડું, પતિને લાભ થાય કે હાની, તેની દરકાર ન રાખતાં, માત્ર પોતાનો પતિ ખુશી થાય એટલે ધણું થયું, એમ સમજી પછી તે ગમે તેવું હોય; પતિ દાર પીતો હોય, ખરાબ વર્તણૂકથી ચાલતો હોય, બીજું કુર્મ કરતો હોય, તો કહેશે કે ભલે તે કરતો એ પંડે ભોગવશે; એમાં આપણે શું ? આવો વિચાર કરી પોતાના પતિની ખરાબ દેવને ગાટે પોતાની નાખુશી ન બતાવતાં હલ્ટી એવા નીચ કાગમાં મદદ સુધાં આપે, તે પતિવ્રતા ન કહેવાય; તે તો કેવળ સ્વાર્થીજ્ઞ બાણવી. જે સ્ત્રી હરેક પ્રકારે પતિના લાભ વગર બીજો લાભ સંગળતી નથી, તે પોતાના ધણીને આનંદમાં રાખે છે, તેનેજ ખરી પતિવ્રતા કહેવી. પતિવ્રતા સ્ત્રી ખોટાનો અને કપટનો તિરસ્કાર કરે છે. તે સત્ય બોલનારી, સરલ અને ખુદ્દિશ્ચી હોય છે. ખોટાપણું સર્વ પાપનું મૂળ છે. જે સ્ત્રી ધાર્મિક અને કર્તવ્ય પરાયણ છે, તે અસત્ય બાપણું અને અસત્ય વ્યવહાર કદી પણ કરતી નથી. કેમકે સત્યનેજ આધારે ધર્મ છે, તે અસત્યથી ધર્મનો નાશ છે. વેળુનું ઘર કે વેળુનો કાઠ જેમ ટકી શકતાં નથી; તેમજ અસત્ય ધણીવાર ટકી શકતું નથી. જયી અસત્ય ને ખોટો વ્યવહાર ઇશ્વરને પ્રિય નથી. જેના ઉપર ઇશ્વર નારાજ થાય છે, તેનું કદી કલ્યાણ થતું નથી. પતિવ્રતા સ્ત્રી જેવો પતિ ઉપર પ્રેમ રાખે છે; તેનીજ ઇશ્વર પર ભક્તિ રાખે છે. ઇશ્વર પરમ પૂજ્ય પિતા છે, તેમાં ભક્તિ ભાવ રાખવાથી પતિના પ્રેમમાં વિદ્ય આવતું નથી, એવું તે સારી રીતે જાણે છે. ઇશ્વરના ભક્તોનો જે પ્રેમ છે તે દૃઢ, સ્થાયી અને અ-

ચળ છે. ધર્મ એ એક પવિત્ર ગુણ છે. ધર્મ સિવાય ગ્રેમ દૃઢ થવું
તો નથી, ગાંઠો જે પુરૂષની સ્ત્રી પતિપ્રાપ્તિ તથા ખર્ચિક છે, તેજ
પુરૂષનું જીવન સફળ સમજવું.

નાસ્તિ કાર્યા સમોગન્ધુ નાસ્તિ કાર્યા સમા મતિઃ ।
નાસ્તિ કાર્યા સમો લોકે સ ત્વાર્યો ધર્મ સંબદ્ધ ॥

શાન્તિપર્વઃ—૧૪૪—૫૫૦૮

અર્થ—સ્ત્રીના જેવો ખીજો કોઈ મિત્ર નથી, સ્ત્રી સિવાય
સદ્ગતિ નથી, આં લોકમાં ધર્મ સાધન કરવાને સ્ત્રી જેવો ખીજો કો-
ઈ સાહકારી પણ મળતો નથી.

વ્યાખ્યાન:—જેનાં પતિપત્ની એક ખીજાને ઉપયોગી થઈ પડે
છે, તેવું ખીજું કોઈ સહાયકારી કે ઉપયોગી થઈ શકશે નહિ. તેઓ
હમેશા એક ખીજાની પાસે રહી શકે છે, સર્વ પ્રસંગે તે બંને એક
ખીજાના સુખ દુઃખનાં ભાગીયાં થઈ શકે છે, તે એક ખીજાની ઇ-
ચ્છાને મનકામના પૂર્ણ કરી શકે છે, ગાંઠો સ્ત્રી જેવો ખીજો કોઈ
મિત્ર મળવાનો નથી, અને તેજ કારણથી સ્ત્રી અર્ધાગના કહેવાય છે.
જો કોઈ પુરૂષ પોતાની અર્ધાગના કરતાં ખીજા કોઈ પુરૂષ અથવા સ્ત્રી
સાથે ધણી મિત્રાઈ કરી જશે, તો તેમાં અંતે નિરાશ થશે. તેમજ જો
કોઈ સ્ત્રી પોતાના પ્રાણુવસ્ત્ર કરતાં, ખીજા કોઈ પુરૂષ અથવા સ્ત્રી
સાથે વધારે સખીપણ કરી જશે, તો તે પણ તેમાં નિરાશ થશે.
પતિ પત્ની વચ્ચે જે મિત્રાચારી છે, તેની બરાબર કરી શકે, એવી
મિત્રતા ખીજા કોઈ સાથે થવાનીજ નથી. આ મિત્રાચારી હમેશાની
ને સર્વ પ્રસંગે કામની થઈ પડે એવી છે. આવી મિત્રાઈ માત્ર એક-

સૌ ધર્મપત્ની સિવાય ખીજા કોઈમાં હોય ખરી ? પત્નીના નિર્મળ પ્રેમ કરતાં આ જન્મત્માં ખીજા કંઈ વહાલી વસ્તુ છે ? જેમ પત્નીની એકમતિનો આધાર પતિજ છે, તેમજ પતિની પરમ ગતિનો આધાર પત્ની ઉપરજ છે. સ્ત્રી સંસાર સુખમાંજ સહાયકારી છે, એટલુંજ નહિ, પણ તે ધર્મના કામમાં પણ સહાયકારી છે. કર્કશ મુનિએ કહેલું છે કે, “ધર્મ યુધ્ધમાં બાર્યા કિલ્લા સરખી છે.” એટલે તેનો આશ્રય કરવાથી પુરૂષ કામ, ક્રોધ લોભ, મદ, મત્સર, ઇત્યાદિ શત્રુઓ અનાવાસે જીતી શકે છે. સારાંશ જેને બાર્યા નથી, તે કામાદિ શત્રુ થી જલદી પરાભવ પામે છે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને પતિ એજ ધર્મ સ્થાપનનો ઉપાય છે. તેના આશ્રયથી કામાદિ વેરાંઓ ખરાબ માઁ લઈ જઈ શકતા નથી; અને પતિની સેવા કરવાથી ઇશ્વરની સેવા પણ થતી જાય છે, પતિને પ્રિય દેહિતકારક તથા રચીકર કામમાં ચતુરાઈ વાપરવી, એ સ્ત્રીનો, પરમુધર્મ છે, માટે સ્ત્રીઓને પતિ એજ ધર્મ સાધનમાં મુખ્ય સહાયકારી છે.

પતિવ્રતા પતિપ્રાણા, સા નારી ધર્મ ભાગિની ।

શુભૂપાં પરિચર્યાંય, કરોત્ય વિમનાઃ સદા ॥

અનુશાસનં ધર્મઃ—૧૪૬—૫૭૯૯

અર્થઃ—જે સ્ત્રી પતિવ્રતા ને પતિપ્રાણા છે, અને જે હમેશા જાનુ આનંદથી પતિની સેવા આકરી કરેછે, તેજ ધર્મભાગિની થઈ શકે છે.

વ્યાખ્યાનઃ—પતિવ્રતા સ્ત્રીનું ખીજું એક લક્ષણ એ છે કે,

પતિની શારીરિક સેવા અને એવાં બીજાં અગત્યનાં કામ પોતાને હાથે કરે છે. આ બધાં કામ આકર ઉપર રાખી પોતે કદી નિરાતે બેસતી નથી. એ સેવા કરવામાં તેને કંઈ પણ દુઃખ લાગતું નથી, પણ તે બધાં કામ ધણી ઉત્કટથી કરે છે; તે એક દિવસ નહિ પણ હમેશજ કરે છે, ને જે આ પ્રમાણે કરે છે, તેને પતિના ધર્મનું અર્ધ ફળ મળે છે.

શુશ્રૂષાં પરિચર્યેા ચ, દેવતુલ્યાં પ્રકુર્વતી ।

વરયમાવેન સુમનાઃ, સુવ્રતા સુખ દર્શના ॥

અનુશાસન પર્વ:—૧૪૬—૬૭૮૪

અર્થ —જે પતિને દેવ પ્રમાણે સગળ તેના સ્વાધીનમાં રહી, પ્રસન્ન મનથી સારા વ્રત પાળી પતિની સેવા આકરી કરે છે, તે સુખદર્શના (એટલે જેને જોતાં પતિના મનને આનંદ ઉપજે તેવી) થઈ પડે છે.

વ્યાખ્યાત:—ધણી સ્ત્રીઓ પતિસેવા કરે છે ખરી, પણ તે તેની પોતાનીજ મરજી પ્રમાણે, પતિના મનમાં આવેા ફિવા ન આવેા, તેની કંઈ વધારે કાળજી રાખતી નથી; પણ જે ખરી પતિ-વ્રતા સ્ત્રી છે, તે પતિની આજ્ઞામાં રહી તેની સેવા અંતઃકરુણથી કરે છે, આવી સેવા આકરીની તેને જરા પણ કંટાળો આવતો નથી, પણ તેથી ઉઘટો હમેશા આનંદજ ધાય છે. કેમકે પતિની સેવા આકરીને પોતાનું પરમ વ્રત માને છે; અને આવા શુભલાક્ષી સ્ત્રીઓજ સુખદર્શના અથવા પ્રિયદર્શના થઈ શકે છે. તેમની ન-

અતા, મધુર ને શાંત ધર્મ પરાયણતા જોઈને સર્વ લોકતા મનમાં તેના વિષે પરગ પૂજ્ય બુદ્ધિ ક્રિપા થાય છે, ને સ્પષ્ટતા દેવી અ-
થવા મહાલક્ષ્મી સગળ લોકો તેને ગાન આપે છે.

ભર્તૃપૂજ્યા વરાસોહા સા ભવેદ્ધર્મ ચાન્નિણી ।

દરિદ્રં વ્યાધિતાં ક્ષીનમ ધ્વનાપરિકર્ષિતમ્ ॥

અનુશાસનપર્વ:—૧૬૪—૫૭૮૭

અર્થ:—પતિના માનને પામેલી સુંદર પતિવ્રતા સ્ત્રી, દરિદ્રી, રોગી, ગરીબ, દુઃખી, લૂણાં, પાંગળાં આદિ ઉપર દયા કરે છે, તેજ ધર્માચાર પાળે છે એવું સગળવું.

વ્યાખ્યાન:—સતી સ્ત્રી પતી સેવા કરતાં, ખીજાં કર્તવ્ય વિ-
સ્મરી જતી નથી. પતિની સેવાથી પતિના માનને યોગ્ય થાય છે; છ-
તાં તે દુઃખી ને દિની તર્ફ દયા બાંધી જુએ છે ને તેના પર દયા પણ
કરે છે. હું પતિવ્રતા છું, ક્રોધ સગળ ગર્વથી દૂર રાખી નથી. સર્વ લો-
કો સાથે પોતાની જે જે ફરજો છે, તે તે પ્રમાણે આલી જાય છે;
અને સર્વ ઉપર, તેમાં ગરીબ ગુરખાં વગેરે ઉપર વિશેષ ઉપકાર કર-
તો જાય છે.

શ્રદ્ધશ્રદ્ધશુરયોઃ પાદૌ તોપયન્તી શુભાન્વિતાં ।

માતૃમિતૃ પરામિત્યં યા નારી સઃ તપોધના ॥

અનુશાસનપર્વ:—૧૪૬—૬૭૬૫

અર્થ—જે સ્ત્રી સર્વ ગુણ સંપન્ન હોઈ સાસુ સસરાની સેવા

કરેછે. અને માળાપર ભક્તિ રાખેછે, તેજ કવળ તપસ્વિની છે.

વ્યાખ્યાન:—સતી અથવા પતિવ્રતા સ્ત્રી જે પ્રભાણે ગરીબ ગુરખાંપર દયા કરેછે, તે પ્રભાણે વડીલ માણસોપર પણ ભક્તિ રાખેછે. વળી જે સ્ત્રી માનપૂર્વક સાસુ સસરાની સેવા કરેછે, માળાપર પણ ભક્તિભાવ રાખેછે, ને તેમને પ્રસંગ પડે દુઃખમાં મદદ પણ કરેછે, તેનેજ તપસ્વિની જાણવી.

સુ પ્રીત્ય ચ વિનીતા ચ સા નારી ધર્મભાગિની ।

બિભર્ષ્ય ભ પ્રદાનેન કુટુંબ્યં યૈવ નિત્યદા ॥

અનુશાસન પર્વ:—૧૪૬—૬૭૯૦

અર્થ:—જે સ્ત્રી અતિ પ્રેમી, તેજ પ્રભાણે નમ્ર અને દરરોજ કુટુંબને રાંધી પીરસી જમાડી પ્રાણજીવોપણ કરનારી છે, તેજ ધર્મ ભાગિની યાચે.

વ્યાખ્યાન:—પતિસેવા, વડીલ માણસો ઉપર ભક્તિભાવ, અને ગરીબગુરખાં ઉપર દયા કરીનેજ પતિવ્રતા સ્ત્રી અટકતી નથી પણ કુટુંબનાં માણસોને સર્વ પ્રકારે પાળે પોષેછે, સર્વેપર માયા રાખેછે, કોઈની સાથે કંજીએ કંકાસ કરતી નથી, કોઈનો ખાર કરતી નથી, અને ખીજનું સુખ અથવા મોટામ જોઈ તેની અદેખાઈ કરતી નથી, આ સર્વ ગુણ તેનામાં હતાં, કંઈ પણ અહંકાર દાખવતી નથી ને સદા મરીબાઈ અને નમ્રતા રાખેછે. જે સ્ત્રી આવીછે તેજ પતિએ કરેલા ધર્મના ફળનો ભાગ લઈ શકેછે.

પુણ્યમત્તેતપશ્ચૈવ સ્વર્ગશ્ચૈવ સનાતનઃ ।

યા નારો ભર્તૃપરમા ભવેદ્ભર્તૃવૃતા સતી ॥

અનુશાસનપર્વઃ—૧૪૬—૬૭૬૮

અર્થઃ—જે સ્ત્રી સતી, પતિવ્રતા અને પતિ પરાયણા છે, તે તેથી મૃતા પુણ્ય, અને અક્ષય સ્વર્ગનો લાભ મેળવે છે.

વ્યાખ્યાનઃ—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે સ્ત્રી પતિ સેવા કરે છે, ને કેવળ પતિપરજન્ય ગન રાખે છે, અને સત્ય ધર્મ પાળે છે, તેનેજ સર્વ પુણ્ય થાય છે. એજ તેનું જપ તપ છે. તેને જીદાં તીર્થ, ઉપવાસ, વ્રત, પૂજા આદિ જહારનાં દાંભિક કર્મની શી ગરજ છે ? કેમકે પતિ-સેવાથીજ તેને સર્વલાભ થાય છે.

યા સાધ્વી નિયતાચારા સા ભવેદ્ધર્મ ચારિણી ।

શ્રુત્વા હંપતિ ધર્મર્થે સહધર્મકૃત શુભ ॥

અનુશાસનપર્વઃ—૧૪૬—૬૭૬૨

અર્થઃ—જે સાધ્વી સ્ત્રી આ સ્ત્રી પુરૂષનો ધર્મ શ્રવણ કરી પોતાના પતિ સાથે ધર્માચાર પાળવાનું પુણ્ય સમજી નિત્ય તે પ્રમાણે ધર્માચાર પાળે તેજ ધર્માચારિણી થાય છે.

વ્યાખ્યાનઃ—ઉપર જે જમ્ના સ્ત્રી ધર્મ વર્ણવ્યા છે, તે વાંચી અથવા સાંભળી તે પ્રમાણે આચરણ રાખવાથી અનેક પ્રદાનના લાભ થાય છે. એમ સમજી જે સ્ત્રી તે પ્રમાણે વર્તે છે, તેજ ધાર્મિક થાય છે, તેજ ઈશ્વરની કૃપાનો લાભ મેળવી શકે છે, અને તેનુંજ કલ્યાણ થાય છે.

સ્મૃતિ, પુરાણ અને ઈતિહાસને આધારે લખેલી આ પાતિ-વ્રત્ય ધર્મ કથા જે વાંચશે, કિંવા સાંભળશે, અથવા વાંચી સંભળાવશે, તેને બહુ પુણ્ય થશે. વ્રત, ઉપવાસ, તીર્થ આદિથી જે પુણ્ય થાય છે તે કરતાં પણ વધારે પુણ્ય થશે. તથાસ્તુ.

મી. કાનજી ધરમશી કૃત ગરખા.*

પતિ ભકિત.

(ગરખો.)

“ રઘુપતિ રાગ હૃદયમાં રહેજે” — એ રાહ.

સતી ગણે! પ્રાણથી પતિ પ્યારોરે, એજ શિક્ષણનો સાર સારો. (૨૪)

પતિ આજ્ઞાને પ્રેમે પ્રગાણીરે, એના હૃદયનું હારદ બાણીરે;

એજ ગાનો ખરી સૂખ ખાણી — સતી ગણો. ૧

પતિભક્તિમાં રાખી આશકિરે, કુડ કપટની તજવી યુક્તિરે;

પતિભક્તિ થકી ગળે મુક્તિ — સતી ગણો. ૨

કાન્તા કથન કવિતા સમાનરે, વદે વિષ્ણુ વડા વિદ્વાનરે;

તેનું કાં નવ બળવો માન ? — સતી ગણો. ૩

પતિ નિંદાકરે જે નારીરે, અતિ પાતકની અધિકારીરે;

તેની સંગત કરવી ન સારી — સતી ગણો. ૪

પ્રગદા નામ પ્યાહં તમાહંરે, રાગા રમણ ને સુંદરિ સાહંરે;

ગર્વ અવગુણે ન કરો અકાહં — સતી ગણો. ૫

પતિ રૂપે ગુણે રીઝી રેવુંરે, નમ્ર પ્રિય સકળ સત્ય કેવુંરે;

સમે સુખ દુઃખ થાય તે રહેવું — સતી ગણો. ૬

લઘ કેળવણી દઢ થાવુંરે, જાનજનને ઓળે નવ બાવુંરે;

ગોરી ગંભિર માની ગણાવું — સતી ગણો. ૭

દ્વેષ ક્ષેશને ફેંકી દૂરરે, ગદ ગતસર તજજો જરૂર જો;

કાન કામિનીનું એજ નૂર — સતી ગણો. ૮

જા આ ગરખાની અંદરની જોડણી બનાવનારે જેગ લખી છે તેમને તેમ રાખી છે.

તેજ પ્રાણુપ્યારી.

(ગરબો.)

“જે આ જગતે નિભાવે બચ્ચું તેજ ભાવે—એ રાહ.

- પાળે સત્ય પતિવ્રત, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 વહે જે ન અસત્ય, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૧
- તન ગતથી જે સ્વચ્છ, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 કરે કદપના ન તુચ્છ, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૨
- રાખે શુદ્ધ સદાચાર, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 ધરે શીલનો સણગાર, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૩
- કદી કરે નહિ કલેશ, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 જાણે પતિને પરમેશ, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૪
- આહે ચિત્તથી વિવેક, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 અવગુણ નહિ એક, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૫
- સુખ દુઃખમાં સમાન, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 નહિ ગાન કે ગુમાન, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૬
- કરે જાળની સંભાળ, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 દીલ દૃઢ પ્રેમાળ, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૭
- ડરે દૂષણથી રોજ, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 ગાણે પતિપ્રેમ મોજ, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૮
- જેને વિદ્યાનું વ્યસન, તેજ પ્રાણુપ્યારી;
 જે છે શાંતિનું સદન, તેજ પ્રાણુપ્યારી. ૯

(૫૨)

શુદ્ધ સ્વભાવે રહેજ, તેજ પ્રાણુપ્યારી;

જ્ઞાન અનુપમ તેજ, તેજ પ્રાણુપ્યારી.

૧૦

ધર્મજ્ઞાન.

(ગરબો.)

“ હોશો રેની કાના કહુંછું ઝ્યારની જો.”—જો રાહ.

જેની ધર્મ જ્ઞાન ધ્યાન દર્શ લીજિયે જો;

ભક્તિભાવની સુધા સુદૃઢ પીજિયે જો. જેની. ૧

ધર્મ ધ્યાન વિના જન્મ જાણવો વૃથા જો;

કામ ક્રોધ લોભ ઊપજાવે વ્યથા જો. જેની. ૨

ધર્મ ધ્યાનવડે પાપ પ્રજાળે સહુ જો;

ફળે આગ્ય મળે માર્ગ ભયપથે જાહુ જો. જેની. ૩

ધર્મ-જ્ઞાન વિના જ્ઞાન કર્શી કામનું જો;

ધર્મ-ધન્ય વિના અસંખ્ય લેન નામનું જો. જેની. ૪

ધર્મ-પ્રેમ વિના પ્રેમ મોહજાળ છે જો;

વિશ્વસિધુ મહી વ્યાજ તે કરાળ છે જો. જેની. ૫

તર્કા ભક્તિ તથા નાવથી જીવો ધણા જો;

કળિર ત્રિસિંહ દાદુ સુદામો નહિ ગણા જો. જેની. ૬

ક્યર્થ ડોળ તે તન્નવિ સુખ આપશે જો;

પાપથી બચાવી શુદ્ધ છાપ છાપશે જો. જેની. ૭

દેહે દુઃખ પણુ જો થકો ન દેખશે જો;

ધર્મ જ્ઞાન મૂળ પ્રેમ ધરી પેળશે જો. જેની. ૮

સર્વ કાર્ય વિષે જીવયોગી બધું જો;
છત્રાં સેવન કરે ન કેમ તે તણું જો. ખેની. ૯
ગઈ વેળ તે વિસારી સારિ રીતથી જો;
જુઓ ધર્મ અર્થ મૂળ શુદ્ધ પ્રીતથી જો. ખેની. ૧૦
• ચેતી ચિત્તથી ઉપાય હવે યોજવા જો;
કાન ધર્મ ધ્યાન યાનથી સુખી થવા જો. ખેની. ૧૧

સાત વાર.

(ગરબો.)

“ઓપવજ સંદેશો કહેજો સ્વામને”—એ રાગ.

- આદીત વારે અબજા આસસ મેલિને,
રાખો અંગ વિષે રૂડો ઉછરંગ જો;
- શક્તિની જુગિત અતિ ઉત્તમ જાણવા,
હીજે સંત સમાગમ કરે રંગ જો.— આદીત. ૧
સોમે શીતળ શીલ રવભાવે સવંદા,
હીજે નિજથી ખનતો પરાપકાર જો;
તન-ગન-અન-ધન સાધન સધળાં વાપરી,
મેળવિયે પરમેશ્વર કરે પ્યાર જો.— આદીત. ૨
• સોમે ભૂગિ સમ શુભ ધીરજ ધારિયે,
ક્ષમા દયા શાંતિથી સધળે ઠામજો;
સ્થિર સ્વભાવે મર્માદા નમ મૂકિયે,
સુંદરિ સરમ બરગઃ રાખી સુખ ધામજો.—આદીત. ૩

* જ્ઞાનગી સ્થિતિ સંપત્તિ—વિપત્તિ ઈત્યાદી.

યુધે યુદ્ધિનું બળ બહુધા મેળવે,
 સધળી કેળવણીનો છે જે સારજો;
 વિદ્યા બહુ સાધન જેને આધીન છે,
 વનિતા લેજો તે શુભ વિવાહ વિચારજો. — આદીત ૪

ગુરૂવારે સદગુરૂ—સ્વાર્ગીને જોળળી,
 યોગ્ય રિતે સેવા કરિયે સુખકાર જો;
 બહુ બહુ સંભારી એના આભારને,
 જીવતી-જીવે નમ્ર થવું નિરધાર જો. — આદીત ૫

શુકરવારે શું કરવા એવું કરો,
 પ્રેમ નેમથી કેવળ જે પ્રતિકૂળ જો;
 મૂળજ એવા દુખનું બાળી નાખજો,
 જો જો જેમાં જોખમ નહિ જરૂર જો. — આદીત ૬

શાન્તિ સંદાયારે નહિ કોષ્ટજનડી શકે,
 નિશાદિન રાખો વિશ્વંશર વિશ્વાસજો;
 કાનં ભજન એવું કર દૃઢ અબ્યાસથી,
 નિશ્ચે જેથી થવાય નહિ નિરાશ જો. — આદીત ૭

શુદ્ધિ પત્ર.

પૃષ્ઠ	શ્લોક	શબ્દ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૨	૨૧	૧	ક	કે
૧૫	૫	૧	વસ્ત્રાદિ	વસ્ત્રાદિ
૧૫	૧૫	૧	એવા	એવાં
૧૫	૧૫	૪	સ્ત્રી	સ્ત્રી
૧૬	૧૪	૧	સસંસ્કૃતો	સુસંસ્કૃતો
૧૭	૩	૨	છેવાં	છેવાં.
૨૪	૧૧	૩	અપકીર્તિ	અપકીર્તિ.
૨૫	૭	૧	અપકીર્તિ	અપકીર્તિ.
૨૬	૧	૧૧	સતતિ	સંતતિ.
૨૭	૧૪	૩	ખર	ખરાબ.
૨૮	૯	૪	બૂકું	બૂકું.
૨૮	૯	૫	બૂકી	બૂકી.
૩૪	૨	૨	આનંદમાં	આનંદમાં.
૩૭	૧૯	૧	એતદિ	એતદિ.
૪૪	૧૫	૧	ચિત્ર	ચિત્ર.